

Dit document maakt gebruik van bladwijzers

NBA-handreiking 1120

Gebruikmaken van de werkzaamheden van de certificerend actuaris bij de controle van de jaarrekening, staten van pensioenfondsen en de controle van de transitie naar Wet toekomst pensioenen (Wtp)

7 oktober 2025

Koninklijke Nederlandse
Beroepsorganisatie
van Accountants

NBA-handreiking 1120 Gebruikmaken van de werkzaamheden van de certificerend actuaire bij de controle van de jaarrekening, staten van pensioenfondsen en de controle van de transitie naar Wet toekomst pensioenen (Wtp).

NBA-handreiking 1120:	Gebruikmaken van de werkzaamheden van de certificerend actuaire bij de controle van de jaarrekening, staten van pensioenfondsen en de controle van de transitie naar Wet toekomst pensioenen (Wtp).
Van toepassing op:	De uitvoering van controles van jaarrekeningen en staten ten behoeve van De Nederlandsche Bank (DNB) van pensioenfondsen. Tevens kan het behulpzaam zijn bij de controle van andere verantwoordingen waarbij externe accountants en certificerende actuaries gezamenlijk in een controlerol betrokken zijn. Daarnaast van toepassing op de samenwerking van de externe accountant en certificerend actuaire bij de controle van de transitie naar Wtp (of te wel het invaarmoment). De hieruit voortvloeiende verantwoordingen hebben betrekking op de opgave basisgegevens bij de Wtp transitie en de financiële verantwoording inzake de verdeling van het pensioenvermogen op het invaarmoment.
Onderwerp:	Gebruikmaken van de werkzaamheden bij pensioenfondsen van een op grond van de wet ingeschakelde actuaire die certificeringswerkzaamheden verricht, bij de accountantscontrole van de jaarrekening en de staten ten behoeve van DNB en de controle van de transitie naar Wtp.
Datum:	7 oktober 2025
Datum vorige versie:	12 maart 2020
Status:	NBA-handreiking, geen dwingende bepalingen. Wanneer in de tekst het woord 'dient' of een synoniem daarvan wordt gebruikt, betreft het een verwijzing naar wettelijke of overige verplichtingen.
Relevante regelgeving:	Standaard 620, <i>Gebruikmaken van de werkzaamheden van deskundigen</i> .
Wijziging:	De wijziging van deze NBA handreiking is een gevolg van de mogelijke transitie van pensioenfondsen van het Financieel Toetsingskader (FTK) naar Wtp. De wet geeft aan dat de externe accountant een oordeel dient te vellen over de juistheid en volledigheid van de transitie, waaronder tenminste de berekeningen die ten grondslag liggen aan de verdeling van vermogens en, indien van toepassing, het compensatiedepot, de solidariteitsreserve of de risicodelingsreserve bij invaren. Hierbij kan de externe accountant gebruik maken van de werkzaamheden van de certificerend actuaire. Partijen hebben daarom gesproken over een rolverdeling waarbij de wettelijke eindverantwoordelijkheid bij de externe accountant ligt, maar waarbij de externe accountant gebruik maakt van de werkzaamheden van de certificerend actuaire. Deze handreiking is aangepast in verband met de transitiewerkzaamheden naar Wtp. Deze handreiking gaat niet over de fase na transitie. Er zal te zijner tijd een update van deze handreiking plaatsvinden wanneer duidelijk is wat de rol van de accountant en actuaire is onder de reguliere werkzaamheden onder Wtp.

Gebruikmaken van de werkzaamheden van de certificerend actuaire bij de controle van de jaarrekening, staten van pensioenfondsen en de controle van de transitie naar Wet toekomst pensioenen (Wtp).

Inhoudsopgave

Voorwoord	4
De situatie waarin het bestuur een certificerend actuaire inschakelt	5
De situatie waarin een externe accountant zelf een actuaire inschakelt, ter ondersteuning van de controle	6
Tot slot 6	
Inleiding	7
Begrippen	7
Externe accountant (controleerend)	7
Certificerend actuaire	7
Het Pensioenfonds	8
Financiële informatie	8
Technische voorzieningen onder het FTK	8
Materieel belang	8
Materiële juistheid	9
Bepalingen	9
Parameters	9
Basisgegevens	9
Context	10
Werkzaamheden bij de controle van de jaarrekening en staten van pensioenfondsen onder FTK	13
Andere verantwoordingen	19
Basisgegevens vermogensreizen – Vereist Eigen Vermogen (VEV)	19
Werkzaamheden bij de controle van de transitie naar Wtp (oftewel het invaren van het pensioenfonds)	20
Bijlagen	24
Bijlage 1: Materialiteit	25
Bijlage 2: Basisgegevens FTK	28
Bijlage 2.1: Risico-componenten VEV	34
Bijlage 2.2: Voorbeeld rolverdeling	36
Bijlage 3: Rol van de certificerend actuaire - impactanalyse (art 126-140 Pw) FTK	38
Bijlage 4: Voorbeeld 'instructies' van de accountant aan de certificerend actuaire	48

Voorwoord

Bij een pensioenfonds heeft de wetgever de bij wet¹ voorgeschreven certificeringstaken verdeeld over twee deskundigen, die ieder een eigen verantwoordelijkheid hebben: de externe accountant en de certificerend actuaire.

- De externe accountant controleert de jaarrekening en verslagstaten ten behoeve van DNB als geheel en heeft ongedeelde verantwoordelijkheid voor het oordeel dienaangaande. In het kader van de transitie naar de Wtp dient de externe accountant een oordeel te vellen over de juistheid en volledigheid van de transitie, waaronder tenminste de berekeningen die ten grondslag liggen aan de verdeling van vermogens en, indien van toepassing, het compensatiedepot, de solidariteitsreserve of de risicodelingsreserve bij invaren. De accountant zal daarvoor een controle uitvoeren op de financiële verantwoording inzake de verdeling van het pensioenvermogen op het invaarmoment en op de opgave basisgegevens bij de Wtp transitie. De externe accountant kan daarbij op belangrijke onderdelen gebruik maken van de werkzaamheden van de certificerend actuaire. Naast deze controle van verantwoordingen, kan (voor zover mogelijk) de externe accountant assurance geven ten aanzien van kasstromen uit beleggingen en de betrouwbaarheid van de deelnemersadministratie. De externe accountant onderzoekt tevens het bestuursverslag overeenkomstig bepalingen in het Burgerlijk Wetboek en Richtlijn voor de Jaarverslaggeving 400, en kan ook dienaangaande besluiten gebruik te maken van de werkzaamheden van de certificerend actuaire.
- De certificerend actuaire onderzoekt onder meer de toereikendheid van de technische voorzieningen en de naleving van een aantal specifieke wettelijke bepalingen. De certificerend actuaire kan daarbij gebruik maken van door de externe accountant onderzochte gegevens. Net als in de reguliere jaarrekeningcyclus kan de externe accountant bij de implementatie van Wtp gebruik maken van de werkzaamheden van de certificerend actuaire (ten behoeve van de totstandkoming van het assurance rapport basisgegevens na transitie en de verklaring bij de financiële verantwoording inzake de verdeling van het pensioenvermogen op het invaarmoment). De certificerend actuaire beoordeelt / stelt vast bij de transitie of de (definitieve) transitie conform wet- en regelgeving en de overeengekomen afspraken en rekenregels is uitgevoerd.

De wetgever is niet expliciet geweest over de wisselwerking tussen beide deskundigen, hetgeen een belangrijke reden is om deze NBA-handreiking op te stellen. Deze NBA-handreiking geeft richting aan de wijze waarop een externe accountant gebruik kan maken van de werkzaamheden van de certificerend actuaire, waarbij geldt dat de externe accountant, mede op basis van de werkzaamheden die de externe accountant zelf verricht, concrete invulling geeft aan zijn werkzaamheden op basis van de specifieke omstandigheden².

In deze handreiking wordt meerdere keren ingegaan op de bovenstaande werkrelatie tussen certificerend actuaire en externe accountant. Deze werkrelatie is gebaseerd op afspraken tussen certificerend actuaire en externe accountant. De formele opdrachtverstrekking geschiedt door het bestuur van het pensioenfonds. Hierbij neemt het bestuur kennis van de afspraken om werkzaamheden goed op elkaar af te stemmen, zodat controles effectief en efficiënt worden uitgevoerd.

De NBA-handreiking is relatief uitgebreid verwoord. Reden is dat beoogd is op een aantal onderdelen tevens verduidelijking te geven voor niet-accountants, in het bijzonder de actuariële beroepsgroep, besturen en andere directe belanghebbenden bij pensioenfondsen. Een NBA-handreiking geeft geen nieuwe regelgeving, maar uitleg van de toepassing van bestaande regelgeving.

¹ In de bijlagen worden verwijzingen opgenomen naar wet- en regelgeving.

² Daar waar relevant geldt dit ook voor de actuaire die gebruik maakt van de werkzaamheden van de accountant. Het Actuariel Genootschap heeft een vergelijkbare handreiking ontwikkeld voor haar leden.

De situatie waarin het bestuur een certificerend actuaire inschakelt

De externe accountant is zoals gesteld ongedeeld verantwoordelijk voor het oordeel over de getrouwheid van de verantwoording (jaarrekening dan wel staten³ ten behoeve van De Nederlandsche Bank) en voor het oordeel van de financiële verantwoording over de hoogte (Standaard 805) en de verdeling (Standaard 3000A) van het pensioenvermogen op het invaarmoment. De externe accountant maakt normaliter gebruik van de werkzaamheden van de certificerend actuaire. De externe accountant is met inachtneming van de Standaarden verantwoordelijk voor het bepalen van de werkzaamheden die worden verricht om de ongedeelde verantwoordelijkheid te kunnen dragen. In de Standaarden opgenomen in de NV COS is niet direct voorzien in de situatie dat een accountant kan steunen op de werkzaamheden van een controleur uit een andere beroepsgroep. Standaard 600 gaat in op de situatie dat een accountant kan steunen op de werkzaamheden van een andere accountant. Standaard 620 gaat in op de situatie dat een accountant gebruik maakt van de werkzaamheden van een door de accountant ingeschakelde deskundige.

Onafhankelijk van de vraag of het nu gaat om een deskundige of een andere accountant wordt in deze Standaarden vereist van de accountant dat hij voldoende werkzaamheden uitvoert om zelf voldoende en geschikte controle informatie te verkrijgen om zijn oordeel op te baseren. Samengevat hebben deze werkzaamheden vooral betrekking op het:

- vaststellen dat de andere persoon voldoende objectief / onafhankelijk is in zijn oordeelsvorming;
- vaststellen dat de andere persoon voldoende deskundig is om de werkzaamheden uit te voeren;
- krijgen van begrip voor en inzicht in de relevante risico's met betrekking tot de gebieden waarop de andere persoon zijn werkzaamheden uitvoert;
- ervoor zorgen dat door de andere persoon tenminste die werkzaamheden worden uitgevoerd die de accountant noodzakelijk acht voor zijn eigen oordeel;
- vaststellen dat de andere persoon de werkzaamheden daadwerkelijk heeft uitgevoerd;
- evalueren van de uitkomsten van de werkzaamheden van de andere persoon.

Het is efficiënt en effectief als een externe accountant in het kader van zijn controle van de jaarrekening, staten ten behoeve van DNB en de implementatie van de Wtp kan steunen op de werkzaamheden van de certificerend actuaire op een wijze die vergelijkbaar is met de wijze waarop de accountant steunt op het werk van een andere accountant rekening houdend met de specifieke situatie dat die werkzaamheden plaatsvinden op een kennisgebied waar de accountant veelal beperkt deskundig is. Het specifieke van de certificerend actuaire is dat deze op grond van een wettelijke rol toetsende werkzaamheden uitvoert die een externe accountant in het kader van de controle ook moet uitvoeren teneinde voldoende en geschikte controle informatie te krijgen. Daarbij komt dat de certificerend actuaire deze werkzaamheden uitvoert op een kennisgebied waar accountants veelal niet zo deskundig zijn dat zij de werkzaamheden volledig zelf kunnen uitvoeren. In een dergelijke situatie zal de externe accountant willen steunen op deze deskundige. Het feit dat de certificerend actuaire overeenkomstig de wet is ingeschakeld door de cliënt hoeft in dit kader geen bezwaar te zijn. Ook een accountant van een groepsonderdeel kan in eerste instantie door het management van het groepsonderdeel zijn ingeschakeld. Uiteraard zal de externe accountant dit feit wel meewegen bij het beoordelen van de objectiviteit / onafhankelijkheid van de certificerend actuaire.

Aangezien de certificerend actuaire werkzaamheden uitvoert op een kennisgebied waar accountants veelal niet zo deskundig zijn dat zij die werkzaamheden volledig zelf kunnen uitvoeren, is als uitgangspunt voor deze NBA-handreiking genomen de uitwerking van de werkzaamheden van de externe accountant op basis van Standaard 620, *Gebruikmaken van de werkzaamheden van een door de accountant ingeschakelde deskundige*. Deze NBA-handreiking geeft hieraan invulling.

³ Voor een deel van de staten is de verantwoordelijkheid wettelijk expliciet belegd.

De situatie waarin een externe accountant zelf een actuaris inschakelt, ter ondersteuning van de controle

De externe accountant kan besluiten om zich te laten ondersteunen door een door hem zelf ingeschakelde actuaris. Deze situatie is in overeenstemming met Standaard 620, zodat verdere uitwerking hier niet nodig is geacht. Veel van hetgeen in deze NBA-handreiking is gesteld, zal overigens ook in die situatie van toepassing zijn. De belangrijkste verschillen zijn dat de externe accountant alsdan een gezagsverhouding heeft en dat de actuaris kan opereren als onderdeel van het controleteam, waardoor de externe accountant de actuaris anders zal aansturen.

Tot slot

Deze NBA-handreiking sluit aan op de Nederlandse situatie, waarbij gemotiveerd is aangegeven dat voor het bepalen van de werkwijze en werkzaamheden het stramien van Standaard 620 als uitgangspunt is genomen. Hierbij is rekening gehouden met verschillen tussen de beroepsnormen van de certificerend actuaris en die van de externe accountant.

In deze NBA-handreiking wordt de professionele werkrelatie tussen externe accountants en certificerend actuarissen toegelicht aan de hand van een voorgestane werkwijze, waarbij uiteraard in de praktijk vrijheid bestaat om de werkrelatie toe te snijden op de betreffende situatie en rekening te houden met ervaringen uit eerdere jaren. In de bijlagen wordt nader ingegaan op enkele onderwerpen die in de praktijk aandacht en afstemming vragen van externe accountant en certificerend actuaris.

Aangezien de samenwerking tussen de externe accountant en de certificerend actuaris bij de implementatie van de Wtp niet een jaarlijks terugkerend karakter heeft, is besloten om de bestaande praktijkhandreiking zoveel als mogelijk in tact te houden en de specifieke aandachtspunten met betrekking tot Wtp zoveel als mogelijk in afzonderlijke hoofdstukken/alinea's te benoemen.

Doordat de certificerend actuaris onderdeel kan zijn van de actuariële functie kunnen risico's ontstaan die mogelijk een onafhankelijk optreden van de certificerend actuaris kunnen bedreigen. De handreiking gaat in op concrete maatregelen die in de praktijk genomen kunnen worden om te beoordelen of de (mogelijke) bedreiging van de onafhankelijke positie van de certificerend actuaris voldoende is gemitigeerd. In die omstandigheden dat de onafhankelijkheid van de certificerend actuaris, naar het oordeel van de externe accountant, onvoldoende is gewaarborgd, overweegt de externe accountant de gevolgen hiervan op zijn controleaanpak en de inzet van specialisten overeenkomstig de daarop van toepassing zijnde controlestandaarden. Hierbij geldt dat de externe accountant in bedoelde omstandigheden aanvullende controlezekerheid dient te verkrijgen door (grotere) inzet van specialisten dan wel aanvullende eigen werkzaamheden.

Inleiding

- 1 Zowel de externe accountant als de certificerend actuaris neemt bij de uitoefening van zijn beroep gedrags- en beroepsregels in acht. De werkzaamheden van deze beroepsbeoefenaren met betrekking tot pensioenfondsen leiden tot diverse contacten en kunnen vragen oproepen, die verband houden met ieders afzonderlijke verantwoordelijkheid en met de wijze waarop van elkaars bevindingen gebruik wordt gemaakt. De externe accountant is ongedeeld verantwoordelijk voor het oordeel omtrent de getrouwheid van de verantwoording. In deze NBA-handreiking is aangegeven op welke wijze de externe accountant gebruik kan maken van de werkzaamheden van de certificerend actuaris. De externe accountant past de feitelijke uitwerking daarbij aan op de specifieke omstandigheden.

Begrippen

Externe accountant (controlerend)

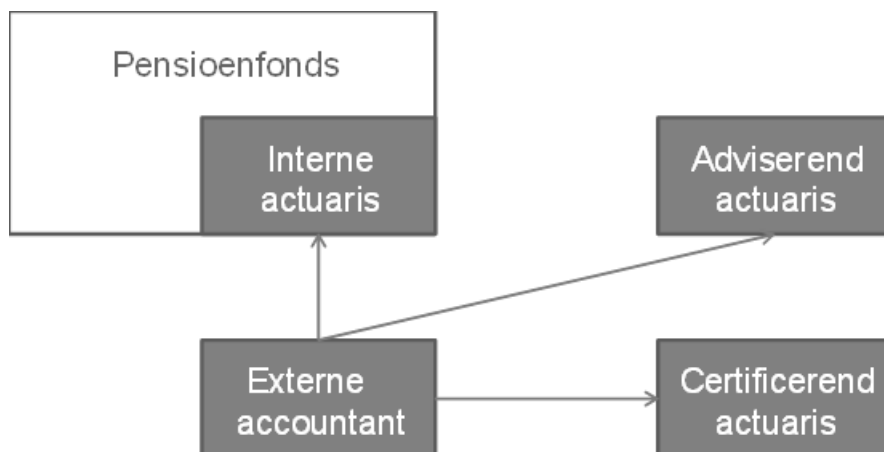
- 2 De externe accountant betreft de natuurlijke persoon die werkzaam is bij of verbonden is aan een accountantsorganisatie en die verantwoordelijk is voor de uitvoering van een wettelijke controle. Deze persoon is ingeschreven in het accountantsregister van de NBA (voor accountant-administratieconsulenten geldt dat een aantekening is opgenomen). Tevens is van belang dat de externe accountant is ingeschreven in het register van de AFM hetgeen het mogelijk maakt wettelijke controles te verrichten.

Certificerend actuaris

- 3 De certificerend actuaris die optreedt ingevolge artikel 148 van de Pensioenwet (Pw) of artikel 143 van de Wet verplichte beroepspensioenregeling (Wvb). Veelal zal deze certificerend actuaris ingeschreven zijn in het 'Register certificerende actuarissen' van het Actuarieel Genootschap. De certificerend actuaris geeft, mede aan de hand van richtlijnen van het Actuarieel Genootschap (*"Richtlijnen voor rapportering door de certificerend actuaris van een pensioenfonds"*), een objectief en deskundig oordeel over de mate waarin het pensioenfonds voldoet aan artikel 126 tot en met 140 van de Pw, waaronder de vaststelling van de technische voorzieningen, de kostendekkende premie en het (minimaal) vereist eigen vermogen (VEV) van het pensioenfonds dan wel aan artikel 121 tot en met 135 van de Wvb. Over de uitkomst van de werkzaamheden wordt een actuariële verklaring opgenomen in de DNB verslagstaten. Daarnaast wordt het oordeel, samen met een beschrijving van de werkzaamheden, onderbouwd in een rapport van de certificerend actuaris. Bij het invaren naar het nieuwe pensioenstelsel, Wtp, is een aantal wetsartikelen niet meer relevant (132 VEV, 133a Beleidsdekkingsgraad, 133b reële DG, 137 toeslagen, 138 herstelplan, 139 actualisatie herstelplan en 140 maatregel MVEV). Een aantal werkzaamheden is komen te vervallen: vaststellen kostendekkende premie en het (minimaal) VEV. De certificerende actuaris heeft daarvoor in de plaats nieuwe werkzaamheden (zoals bijvoorbeeld beoordeling risicohouding en toedelingsregels).

Interne en adviserende actuarissen

- 4 Het pensioenfonds gebruikt schattingen van de interne actuaris (al dan niet van de partij waaraan het pensioenfonds processen heeft uitbesteed) en/of de adviserend actuaris bij het opstellen van de jaarrekening. Deze schattingen betreffen onder andere de technische voorziening, en onder FTK de kostendekkende premie, het (Minimaal) Vereist Eigen Vermogen en de technische analyse. De intern actuaris en adviserend actuaris kunnen derhalve worden beschouwd als een door het bestuur van het pensioenfonds ingeschakelde deskundige. In het onderstaande organogram wordt ter illustratie weergegeven hoe de relatie kan zijn tussen de externe accountant en de interne, adviserend en certificerend actuaris.

Het Pensioenfonds

- 5 Een pensioenfonds zoals gedefinieerd in de Pw dan wel de Wvb.

Financiële informatie

- 6 Financiële informatie als object van accountantsonderzoek omvat zowel kwantitatieve als (indien aanwezig) kwalitatieve informatie in schriftelijke vorm die aan de volgende eisen voldoet:
- de informatie bevat feitelijkheden;
 - de informatie strekt tot het afleggen van verantwoording door de gegevensverstrekker, al dan niet op grond van een hem opgelegde verplichting;
 - de informatie is toetsbaar aan normen, met andere woorden is controleerbaar.

Technische voorzieningen onder het FTK

- 7 De voorzieningen berekend op basis van en samenhangend met informatie over opgebouwde aanspraken, regelingen en/of andere aan pensioenregelingen gerelateerde onderwerpen, ten aanzien waarvan een certificerend actuaire en externe accountant beiden werkzaamheden verrichten en waarbij zij gebruik kunnen maken van elkaars werkzaamheden. Wanneer in dit kader gesproken wordt over 'voorziening pensioenverplichtingen' (VPV), 'pensioenverplichtingen' of 'verplichtingen', dan is dit met inachtneming van bepalingen uit wet- en regelgeving en/of reglementen, waarin bepaald is in welke mate verplichtingen voorwaardelijk zijn dan wel deelnemers anderszins risico lopen.

Indien een certificerend actuaire en externe accountant beiden werkzaamheden verrichten ten aanzien van overige voorzieningen in de jaarrekening, dan kan deze handreiking ook dienaangaande worden gevolgd. Die situatie is hier niet uitgewerkt.

Materieel belang

- 8 De (mogelijke) afwijking van een post of een som van posten in financiële informatie is van materieel belang indien kennisneming daarvan voor de oordeelvorming van gebruikers van de financiële informatie noodzakelijk is. Overwegingen met betrekking tot materialiteit (en hiervan afgeleide begrippen 'materieel belang' en 'materiële juistheid') zijn nader uitgewerkt in bijlage 1 en de Standaarden 200 (par. 6) en 320 (par. 2 t/m 6) uit de Nadere voorschriften controle- en overige standaarden).

Materiële juistheid

- 9 Met het begrip materiële juistheid wordt bedoeld dat met een redelijke mate van zekerheid geen afwijkingen van materieel belang bestaan. Daarbij geldt dat sommige posten inherent een grotere onnauwkeurigheid kennen dan andere posten, zodat dan sprake is van waardering binnen een aanvaardbare bandbreedte in plaats van een exacte hoogte.

Bepalingen

- 10 Het geheel van bepalingen in de opgestelde pensioenregelingen met betrekking tot de verhouding tussen pensioenuitvoerder en deelnemer inclusief aanverwante documenten, al dan niet gebaseerd op wet- en regelgeving, dat voor een berekening relevant is.

Parameters

- 11 Parameters betreffen variabelen die gebruikt worden bij actuariële berekeningen, zoals rentecurve, prognosetafel, eventuele correcties daarop op grond van ervaringsgegevens, kostenopslagen en dergelijke. Dit kunnen gegevens zijn die uit externe bronnen worden verkregen en/of gegevens die worden herleid uit eigen (meerjarige) ervaringscijfers. De feitelijke gegevens met betrekking tot individuele (aanspraken van) deelnemers betreffen geen parameters.

Basisgegevens

- 12 Het geheel van informatie niet zijnde parameters dat het pensioenfonds als input gebruikt om juiste technische voorzieningen te kunnen berekenen en dat door het pensioenfonds wordt gebruikt om de financiële positie te toetsen en daarnaast voor de certificerend actuaire van belang is om tot het vereiste oordeel te komen. De basisgegevens omvatten niet de berekening/bepaling van de technische voorzieningen noch de bepalingen noch de daarbij gehanteerde parameters. Overwegingen met betrekking tot basisgegevens zijn nader uitgewerkt in bijlage 2.

Sleutelfunctie

- 13 Het betreft de functies risicobeheer, actuarieel en interne audit. Een bekwaamheid om bepaalde governancetaken uit te voeren, alsmede om een opinie (van de sleutelfunctie actuarieel) af te geven bij het invaarsjabloon over bijvoorbeeld de toetsing van de plausibiliteit van de resultaten van de omrekenmethoden (bij transitie naar Wtp), verricht door een persoon (specialist) of organisatorische eenheid (team/afdeling).

Omrekenformulier

- 14 De pensioenuitvoerder gebruikt bij de transitie naar Wtp het door het pensioenfondsbestuur vastgestelde (actuarieel) omrekenformulier. De wijze waarop de rekenregels geformuleerd moeten worden is wettelijk vastgelegd in artikel 150n van de PW⁴. Naast rekenregels staan er ook programmaparameters en parameters voor de juiste sturing van het proces in dit formulier.

Persoonlijk pensioenvermogen

- 15 Een persoonlijk pensioenvermogen is een individuele pensioenrekening. Na de omzetting van de pensioenrechten en -aanspraken naar het persoonlijk pensioenvermogen vanuit het invaren worden hierop periodiek premies en positieve rendementen bijgeschreven en uitkeringen en negatieve rendementen in mindering gebracht.

⁴ Conform [Wijziging Regeling Pensioenwet en Wet verplichte beroepspensioenregeling i.v.m. Wtp](#)

Context

- 16 Een pensioenfonds heeft in het kader van haar bedrijfsvoering op zich genomen om één of meer pensioenregelingen en eventueel aanverwante regelingen uit te voeren. De waardering van de aanspraken van deelnemers in technische voorzieningen kennen inherent onzekerheid. Zo staat vooraf niet vast of een uitkering moet worden gedaan, wanneer en hoe lang. Ook staat vooraf niet altijd vast wat dan de hoogte van de uitkering moet zijn. De complexiteit wordt daarbij verhoogd doordat de periode waarin de aanspraken worden afgewikkeld veelal zeer lang is. Dit maakt de inschatting van de toekomstige kasstromen alsmede de risico's dienaangaande, zoals onder meer van belang bij het bepalen van vermogensbehoefte, complex en onzeker.

In de financiële informatie van pensioenfondsen, onder FTK, worden de aanspraken veelal met behulp van actuariële technieken en kansstelsels gewaardeerd in technische voorzieningen. Hierbij wordt met behulp van de basisgegevens, gegeven een aanvaardbare waarderingsgrondslag en de bepalingen in voorwaarden resp. regeling(en), op basis van parameters en aannames door of onder verantwoordelijkheid van het bestuur een schatting gemaakt van de waarde van de technische voorzieningen op balansdatum. Veelal wordt daarbij deels gewerkt met conventies voor het maken van schattingen en/of projecties, zoals in de branche acceptabel geachte ervaringssterfte en rentetermijnstructuur.

Een langdurige afwikkelingsperiode resulteert ook in de situatie dat een pensioenfonds gedurende een lange periode over middelen dient te beschikken die benodigd zijn om de latere uitkering uit te financieren. Deze middelen worden veelal belegd en in de premiestelling kan met inachtneming van de geldende wet- en regelgeving rekening gehouden worden met rendementsveronderstellingen. De onzekerheid dienaangaande voegt extra onzekerheid en complexiteit toe met betrekking tot de mogelijkheid dan wel de zekerheid de aanspraken te zijner tijd te kunnen afwikkelen. Onzekerheden kunnen geheel of gedeeltelijk bij deelnemers liggen.

Onder Wtp is de technische voorziening gelijk aan de waarde van de beleggingen voor de deelnemers, op andere onderdelen, zoals het vaststellen van de hoogte van de uitkering zijn schattingen en veronderstellingen relevant.

De inherente onzekerheden die zich voordoen bij het bepalen en controleren van posten met schattingselementen kunnen betrekking hebben op zowel schattingen zelf als op de gevoeligheid voor parameters bij het maken van die schattingen. Deze schattingsonzekerheid is onvermijdelijk. Indien bijvoorbeeld een nieuwe prognosetafel wordt opgesteld op basis van nieuwe ervaringscijfers of op basis van nieuwe schattingstechnieken, dan kunnen deze materieel afwijken van eerdere schattingen. Dit betekent niet dat daarmee de eerdere schattingen als onjuist moeten worden aangemerkt op het moment dat die eerdere schattingen werden gemaakt. Het is van belang dat inherente onzekerheden worden behandeld in de zogenaamde risicoparagraaf in de jaarrekening en dat de externe accountant beziet of deze inherente onzekerheden in de omstandigheden passend zijn toegelicht. De externe accountant onderzoekt het bestuursverslag overeenkomstig de van toepassing zijnde criteria in het Burgerlijk wetboek en Richtlijn voor de Jaarverslaggeving 400, en kan ook dienaangaande besluiten gebruik te maken van de werkzaamheden van de certificerend actuaire die optreedt ingevolge artikel 147 lid 3, h juncto 147 lid 4 juncto art. 148 van de Pw. Dit is niet specifiek uitgewerkt in deze Handreiking. De externe accountant kan evenwel besluiten naar analogie te handelen.

- 17 De externe accountant verkrijgt zijn deskundigheid onder meer door de opleiding tot registeraccountant of accountant-administratieconsulent met aantekening van controlebevoegdheid, door permanente educatie op zijn deskundigheidsgebied en door ervaring in de praktijk. De externe accountant kan alleen optreden als een externe accountant van een

pensioenfondsen, indien de externe accountant of zijn team beschikt over toereikende vak- en branchekennis. Afhankelijk van de omstandigheden kan de externe accountant besluiten gebruik te maken van de werkzaamheden van de certificerend actuaire. De externe accountant kan zich ook laten ondersteunen door actuarissen verbonden aan de accountantsorganisatie van de externe accountant dan wel actuarissen die de externe accountant inhuurt bij een ander kantoor (Standaard 620). Dit komt voor in situaties waar betrokkenheid van dergelijke deskundigen vereist is vanwege de complexiteit van de vraagstukken of voor de review van de werkzaamheden van een bij een pensioenfonds optredende certificerend actuaire. Tevens kan dit nodig zijn om aanvullende controlezekerheid te verkrijgen indien de onafhankelijkheid van de certificerend actuaire onvoldoende is gewaarborgd.

De externe accountant heeft de eindverantwoordelijkheid met betrekking tot het oordeel over de getrouwheid van de jaarrekening van het pensioenfonds en van andere financiële informatie op grond van de Pw, dan wel soortgelijke op het pensioenfonds betrekking hebbende wet- en regelgeving. De externe accountant is eindverantwoordelijk voor de uitgevoerde controles en het eindoordeel van de financiële verantwoordingen. Voor wat betreft de controle van de technische voorzieningen houdt de externe accountant bij het opzetten van de controleaanpak, de risicoanalyse en de uitvoering van de controle rekening met de relatieve omvang van de post en het feit dat het een schattingspost betreft met inherent (potentieel) materiële onzekerheden. Deze onzekerheden in schattingen worden beperkt qua bandbreedte (of marge waarbinnen onzekerheden zich voordoen) doordat in de branche consensus bestaat omtrent aanvaardbare waarderingstechnieken van technische voorzieningen (Standaard 540).

- 18 De certificerend actuaire verkrijgt deskundigheid onder meer door de opleiding tot actuaire, door permanente educatie op het deskundigheidsgebied en door ervaring in de praktijk. De certificerend actuaire beschikt over specifieke vakkennis van pensioenfondsen die de certificerend actuaire in staat stelt zich een oordeel te vormen over de risico's die van belang zijn om te komen tot een juiste waardering van de technische voorzieningen van een pensioenfonds. De certificerend actuaire heeft in overeenstemming met de relevante wetgeving onder het FTK (Pw) onder meer de verantwoordelijkheid voor het geven van een oordeel over de toereikendheid van de technische voorzieningen en over de financiële positie. Bij de bepaling van de technische voorzieningen en de toetsing van de financiële positie maakt het pensioenfonds gebruik van een veelheid van informatie. De certificerend actuaire vormt zich een beeld van de materiële juistheid en volledigheid van de ten behoeve van diens oordeelvorming te gebruiken gegevens en kan daarbij gebruik maken van de uitkomsten van werkzaamheden van de externe accountant dienaangaande.
- 19 De externe accountant en de certificerend actuaire zijn ieder vanuit een eigen verantwoordelijkheid betrokken bij de controle/certificering van de financiële informatie van pensioenfondsen. Gegeven hun eigen aandachtsgebieden is een zekere mate van dubbel uitgevoerde werkzaamheden onvermijdelijk. In de instructies in bijlage 4 is in bijlage 3 een voorbeeld opgenomen van de verdeling van mogelijke werkzaamheden uit te voeren door de certificerend actuaire of externe accountant.

De verwachting is dat externe accountant en certificerend actuaire waar mogelijk en met inachtneming van de daarbij relevante beroepsregels gebruik willen maken van elkaars werkzaamheden en dat zij elkaar gelegenheid bieden de daarvoor benodigde werkzaamheden op efficiënte wijze te verrichten. Gezien het voorgaande is voor een oordeel over financiële informatie van pensioenfondsen waarin actuariael bepaalde informatie-elementen van materieel belang voorkomen, een gedegen en effectieve wederzijdse communicatie tussen de externe accountant en de certificerend actuaire van belang. Deze NBA-handreiking geeft een kader ter bevordering van de wederzijdse communicatie, ter verduidelijking van elkaars verwachtingen en ter ondersteuning van de externe accountant bij het bepalen van de benodigde werkzaamheden.

- 20 Voor de externe accountant is het relevant kennis te nemen van de door de implementatie van de IORP II Richtlijn veelal versterkte governance, inclusief rapportages van de sleutelfuncties.

Om controlezekerheid te kunnen ontleen aan de werkzaamheden van de certificerend actuaire is het voor de externe accountant van belang zich te verzekeren van de onafhankelijke vervulling van de functie van certificerend actuaire, zeker in de situatie dat de certificerend actuaire tevens houder dan wel vervuller is van de actuariële sleutelfunctie of dat het kantoor van de certificerend actuaire tevens advieswerkzaamheden aan het betreffende pensioenfonds verstrekt. De externe accountant evalueert de onafhankelijkheid van de certificerend actuaire bij de opstelling van zijn controle-aanpak en bij de evaluatie van de verkregen controlezekerheid. Op basis van de uitkomsten van deze evaluatie overweegt de accountant of en zo ja, de mate waarin, het verkrijgen van aanvullende controlezekerheid benodigd is door het uitvoeren van eigen werkzaamheden en/of het inzetten van specialisten. Het verkrijgen van aanvullende controlezekerheid is nodig indien de onafhankelijkheid van de certificerend actuaire niet gewaarborgd is.

Indien door de certificerend actuaire en/of het kantoor waaraan de certificerend actuaire is verbonden tevens andere diensten dan het optreden als certificerend actuaire aan het pensioenfonds worden geleverd, wordt aan de wettelijke verplichting van onafhankelijkheid van de certificerend actuaire invulling gegeven door middel van een per (actuariële) kantoor opgestelde en door DNB goedgekeurde gedragscode. Door kantoren waaraan certificerend actuaries zijn verbonden wordt van personen die optreden als certificerend actuaire gevraagd jaarlijks een verklaring te tekenen waarmee zij bevestigen zich aan de gedragscode te hebben gehouden. De gedragscode en de getekende verklaring van de certificerend actuaire kunnen op verzoek aan de externe accountant worden verstrekt.

In dit verband kan de externe accountant kennisnemen van de door het Actuarieel Genootschap opgestelde leidraad (*Guidance met betrekking tot de Actuariële Functie IORPII*) die ingaat op situaties van het al dan niet optreden van de certificerend actuaire als houder en/of vervuller van de actuariële functie. Deze leidraad geeft guidance voor zowel de situatie dat de certificerend actuaire tevens optreedt als houder van de actuariële functie als voor de omstandigheid dat de certificerend actuaire niet tevens houder is van de actuariële functie.

Om de onafhankelijkheid van de certificerend actuaire vast te stellen kan de externe accountant de volgende werkzaamheden uitvoeren:

- kennisnemen van de opdracht aan de certificerend actuaire in de rol van houder van de actuariële sleutelfunctie;
- kennisnemen van alle rapportages die de certificerend actuaire als houder van de actuariële sleutelfunctie heeft uitgebracht;
- kennisnemen van de afwegingen van de certificerend actuaire met betrekking tot zijn onafhankelijkheid. Dit zal zich met name voordoen in situaties waarin de certificerend actuaire of zijn kantoor meer diensten aan het pensioenfonds aanbiedt dan alleen actuariële certificering. De diensten moeten dan ten minste worden verleend met inachtneming van de gedragscode van het Actuarieel kantoor waar de certificerend actuaire werkzaam is en die door DNB is goedgekeurd. Tevens moet voldaan zijn aan het beschikbaar zijn van een jaarlijks door de certificerend actuaire getekende verklaring waarin hij bevestigt zich aan de gedragscode te hebben gehouden.

Voorts is in verband met de invoering van de Wtp aanvullende guidance uitgebracht (*Aanvullende guidance met betrekking tot de Actuariële Functie in verband met invoering Wtp* d.d. 2 oktober 2023).

Werkzaamheden bij de controle van de jaarrekening en staten van pensioenfondsen onder FTK

- 21 Communicatie tussen externe accountant en certificerend actuaire biedt een belangrijke basis voor het kunnen gebruik maken van elkaars werkzaamheden. Gelet op de ongedeelde verantwoordelijkheid van de accountant voor diens oordeel, bieden mondelinge informatie en schriftelijke rapportages van de certificerend actuaire op zichzelf geen voldoende basis voor de externe accountant om te kunnen komen tot een deugdelijke grondslag voor het oordeel over de toereikendheid van de technische voorzieningen als onderdeel van de controle van de verantwoording als geheel. Dit komt vooral doordat de technische voorzieningen een materieel deel van de uit de balans blijvende passiva bedragen. Een relatief kleine onvolkomenheid in die technische voorzieningen zou al een materiële impact (kunnen) hebben op het beeld van vermogen en/of resultaat.

Dit betekent dat de externe accountant altijd eigen werkzaamheden zal verrichten in aanvulling op het gebruik dat de externe accountant maakt van de werkzaamheden van de certificerend actuaire en de uitkomsten daarvan. De eigen werkzaamheden kunnen een review van de dossiers/dossierstukken van de certificerend actuaire omvatten. Het is aan de externe accountant om op basis van de feiten en omstandigheden te bepalen of een review benodigd is.

Aanbevolen afstemming tussen certificerend actuaire en externe accountant verloopt volgens de volgende stappen:

- 1 certificerend actuaire en externe accountant verrichten ieder voor zich de planningsfase en hebben in die fase onderling contact om wederzijds af te stemmen: scope van hun werkzaamheden, planning van hun werkzaamheden en eventuele knelpunten, bijzondere aandachtspunten in het verslagjaar, relevante ontwikkelingen in wet- en/of regelgeving, en dergelijke;
- 2 certificerend actuaire en externe accountant voeren deels parallel hun werkzaamheden uit;
- 3 jaareinde afstemmingen, overleg over conclusies en uitwisseling van informatie
 - a de externe accountant informeert de certificerend actuaire over de uitkomsten van de controlewerkzaamheden. Deze werkzaamheden kunnen bestaan uit werkzaamheden ten aanzien van basisgegevens in de pensioenadministratie en werkzaamheden in het kader van de bepaling van het vereist eigen vermogen bij pensioenfondsen. Maar ook werkzaamheden in het kader van de controle van de jaarrekening, waaruit (de samenstelling van) vermogen en baten en lasten blijken;
 - b de certificerend actuaire informeert de externe accountant over de uitkomsten van de certificeringswerkzaamheden ten aanzien van technische voorzieningen, het (minimaal) vereist eigen vermogen bij pensioenfondsen, de kostendeekkende premie en de prudent person bepalingen.
- 4 rapportering.

Een indicatieve verdeling van de aandachtsgebieden tussen certificerend actuaire en externe accountant bij pensioenfondsen kan als volgt worden weergegeven:

	Beleggingen	Technische voorzieningen	Premie	Overige
Certificerend actuaire	Prudent person regels	- Waardering - Toereikendheid	Kostendeekkende premie	- Vermogenspositie - Herstelplan - Deel verslagstaten
Externe Accountant	- Bestaan - Waardering incl. modellen	- Basisgegevens - Aanspraken	Feitelijke premie	- Beheerste en integere bedrijfsvoering - Jaarverslag en jaarrekening

	• Toekomstige kasstromen			• Verslagstaten
--	--	--	--	---

- 22 De communicatie tussen externe accountant en certificerend actuaire vindt tijdig plaats. Deze communicatie bevat:
- een uiteenzetting van begrip voor en inzicht in elkaars rollen;
 - invulling van taken en verantwoordelijkheden van de externe accountant en de certificerend actuaire;
 - de wijze waarop de competenties, capaciteiten en de objectiviteit van de deskundige kan worden vastgesteld;
 - wederzijds begrip van en inzicht in de uit te voeren werkzaamheden (voor zover relevant);
 - de mate waarin en de wijze waarop gebruik wordt gemaakt van elkaars werkzaamheden;
 - de daartoe te verrichten werkzaamheden; en
 - de vorm en inhoud van de communicatie tussen externe accountant en certificerend actuaire.
- 23 De externe accountant spreekt jaarlijks in het kader van het opstellen van het controleplan met de certificerend actuaire over elkaars inschattingen van:
- de ethische voorschriften die op de controle betrekking hebben en in het bijzonder de onafhankelijkheidsvoorschriften en de deskundigheid;
 - ontwikkelingen van voor het pensioenfonds en eventueel voor actuarissen en accountants relevante regelgeving;
 - de uitkomsten van initiële risicoanalyses;
 - de beoordeling van de deskundigheid van de bij het jaarwerk betrokken functionarissen en bestuurders (indien relevant);
 - de actuaireel bepaalde informatie-elementen waarover zekerheid moet worden verkregen;
 - de voorgenomen controledoelstelling en -aanpak;
 - de bij de controle te hanteren controlemethodieken met betrekking tot de in de afstemming tussen certificerend actuaire en externe accountant relevante onderdelen van de jaarrekening;
 - de materialiteit die daarbij gehanteerd (en voor zover van toepassing het materialiteitsniveau of de materialiteitsniveaus voor bijzondere post(en)) wordt en de grenswaarde waarboven een afwijking niet als duidelijk onbeduidend voor de verantwoording kan worden beschouwd;
 - de identificatie van basisgegevens;
 - de wijze waarop de externe accountant de certificerend actuaire zal informeren over de betrouwbaarheid van de basisgegevens;
 - onderkende significante risico's van een afwijking van materieel belang in de verantwoording als gevolg van fraude of fouten;
 - de door het pensioenfonds gehanteerde waarderingsgrondslagen, de belangrijkste schattingen/parameters en voorgenomen wijzigingen daarin;
 - de wijze waarop de certificerend actuaire gebruik zal maken van de werkzaamheden van de adviserend actuaire;
 - de ontwikkeling van de financiële positie op langere termijn en de risico's die het pensioenfonds daarbij loopt;
 - de planning van de werkzaamheden en het overleg over de wederzijdse bevindingen; en
 - indien de externe accountant voornemens is dossiers dan wel dossierstukken van de certificerend actuaire te reviewen: beschikbaarheid van dossiers dan wel dossierstukken van de actuaire, alsmede de verwachtingen van de externe accountant hierover.

Afstemming vindt bij voorkeur plaats op basis een concept werkplan van certificerend actuaire en externe accountant. De bespreking is erop gericht om elkaar te informeren over geïdentificeerde risicofactoren en de wijze waarop de controle zal uitgevoerd. Door deze elementen te bespreken kunnen de externe accountant en certificerend actuaire ook kennisnemen van de verwachtingen

ten aanzien van de werkzaamheden die de andere professional heeft en daarbij tijdig mogelijke gaten in de gezamenlijke aanpak identificeren. Deze afstemming is vooral bedoeld om duidelijkheid te scheppen over de doelstellingen en scope van de door externe accountant en certificerend actuaris uit te voeren werkzaamheden. Enerzijds om te voorkomen dat werkzaamheden dubbel worden uitgevoerd en anderzijds om te voorkomen dat relevante controlewerkzaamheden door geen van beiden worden gedaan. In overleg kunnen bovendien afspraken worden gemaakt over specifieke aandachtsgebieden bij de controles.

Naar aanleiding van de afstemming kan worden overwogen om, naast afspraken over het afsluitende overleg, afspraken te maken over eventuele tussentijdse afstemmingen dan wel te bepalen wat omstandigheden zijn die aanleiding zijn om een tussentijdse afstemming te houden. De bespreking wordt genotuleerd en partijen bevestigen onderling de juistheid van de notulen.

Hierna wordt een aantal onderwerpen van deze afstemming nader toegelicht.

De actuarieel bepaalde informatie-elementen

Van belang is dat de externe accountant en de certificerend actuaris onderling duidelijkheid hebben over de actuarieel bepaalde elementen die in de financiële informatie zijn begrepen en waar in het kader van de certificering zekerheid over dient te worden verkregen.

Dit omvat de identificatie van de onder de actuariële certificering vallende technische voorzieningen. Hieronder valt ook de afstemming welke informatie in de toelichting van de jaarrekening is opgenomen en de zekerheid die daarbij verkregen dient te worden. Hierbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan de kostendekkende premie die onderdeel kan (moet) vormen van de toelichting.

Controledoelstellingen en –aanpak

De werkzaamheden van de externe accountant bij de financiële verantwoording van een pensioenfonds zijn gericht op het afgeven van een verklaring of de financiële overzichten, in overeenstemming met het van toepassing zijnde stelsel van financiële verslaggeving, 'een getrouw beeld' geven. Kern daarbij is of de financiële overzichten in alle van materieel belang zijnde opzichten in overeenstemming zijn met het van toepassing zijnde stelsel van financiële verslaggeving.

De werkzaamheden van de certificerend actuaris richten zich vanuit het wettelijk perspectief op het afgeven van een verklaring bij de technische voorzieningen en, bij pensioenfondsen, de financiële positie. Hierbij is ten aanzien van het oordeel over de voorzieningen in de beroepsreglementering van de actuarissen de volgende guidance gegeven:

Bij de verwoording van het oordeel over de voorziening is aangesloten bij de bewoordingen in wetteksten betreffende het oordeel van de certificerend actuaris. In geval van pensioenfondsen wordt daarom verklaard dat: 'overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten zijn toereikende technische voorzieningen vastgesteld met betrekking tot het geheel van pensioenverplichtingen.' De constatering, dat de hoogte van de technische voorzieningen – als geheel gezien – 'toereikend' is, wordt geïnterpreteerd als: de hoogte van de voorzieningen bevindt zich ten minste op het niveau, dat uitgaande van realistische grondslagen als prudent te kenmerken is. Daarbij wordt tevens opgemerkt dat de bewoording 'prudent' ten onrechte zou kunnen suggereren dat de certificerend actuaris slechts afgaat op de prudentie van de technische voorzieningen.

Zoals uit de guidance blijkt, zijn de doelstellingen van de actuariële certificering niet in alle gevallen gelijk aan de doelstellingen van de accountantscontrole en vice versa. Daarom is het van

belang dat de externe accountant en de certificerend actuaire voor aanvang van de werkzaamheden overleg hebben over de doelstelling van hun individuele controles zodat tijdig geïdentificeerd wordt waar en in hoeverre ze verschillen. Om het gebruik van elkaars werkzaamheden te optimaliseren kan op basis van deze analyse worden vastgesteld hoe dit de voorgenomen controleaanpak beïnvloed.

Bij de controle te hanteren controlemethodieken

Over de controlemethodieken wordt van gedachten gewisseld in hoeverre sprake is van systeemgerichte dan wel gegevensgerichte controle en in welke mate op interne controles wordt gesteund. Ook zal het overleg aandacht besteden aan de omvang van de geplande werkzaamheden. Hierbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan:

- welke werkzaamheden de certificerend actuaire verricht over zijn beschouwing van de solvabiliteitspositie, dit kan immers van belang zijn voor het oordeel van de externe accountant over eventuele aanvullende toelichtingen bij de jaarrekening;
- het bespreken welke werkzaamheden worden verricht over beoordeling van de toereikendheid van de technische voorzieningen en welke werkzaamheden worden uitgevoerd met betrekking tot beoordeling van de rekenkundige juistheid van de voorziening;
- de vaststelling van de controlewerkzaamheden van de externe accountant bij de beleggingsgegevens die gebruikt worden bij de uitvoering van de solvabiliteitstoets.

De externe accountant bepaalt mede op basis hiervan welke werkzaamheden moeten worden verricht om overeenkomstig Standaard 620 (als de actuaire is ingehuurd door de externe accountant dan wel een certificerende actuaire betreft), gebruik te kunnen maken van de werkzaamheden van de actuaire. De externe accountant bepaalt ook welke eigen werkzaamheden daarnaast moeten worden uitgevoerd en of additionele deskundigen moeten worden ingezet bij de review van de werkzaamheden van de actuaire en/of de eigen werkzaamheden.

De combinatie stelt de externe accountant in staat de ongedeelde verantwoordelijkheid voor het oordeel omtrent de getrouwheid van de verantwoording te kunnen nemen.

Wijze van informeren over betrouwbaarheid van de basisgegevens

Op basis van de geïdentificeerde actuaireel bepaalde informatie elementen bepalen de externe accountant en de certificerend actuaire in onderling overleg wat de basisgegevens zijn waarvan de accountant de certificerend actuaire over de betrouwbaarheid zal gaan informeren. Ook informeert de certificerend actuaire de externe accountant over andere informatie die hij mogelijk bij zijn oordeelsvorming zal betrekken, bijvoorbeeld in het kader van de beoordeling van de financiële positie. Dit stelt de externe accountant in staat te evalueren of dit zijnerzijds vraagt om in te richten controlemaatregelen.

Als onderdeel van het overleg wordt ook bepaald op welke wijze de externe accountant de certificerend actuaire zal informeren over de betrouwbaarheid van de basisgegevens. In de praktijk worden daar verschillende vormen gehanteerd. Er wordt over het algemeen gebruik gemaakt van een assurance-rapport. Dit assurance-rapport is gericht aan het bestuur van het pensioenfonds en wordt tevens gedeeld met de certificerend actuaire. Het assurance-rapport heeft als doel het bestuur van het pensioenfonds in staat te stellen de actuariële berekening van de pensioenverplichtingen te laten certificeren. Hierdoor is het assurance-rapport bij de opgave van de basisgegevens uitsluitend bestemd voor het bestuur en de certificerend actuaire.⁵ Een

⁵ Zie NBA voorbeeldtekst 14.3 Assurance-rapport bij de opgave van de basisgegevens voor de berekening van de voorziening voor pensioenverplichtingen van een pensioenfonds.

assurance-rapport omvat een conclusie van de externe accountant met betrekking tot de uitgevoerde controle.

In een aantal specifieke gevallen wordt gebruik gemaakt van een rapport van feitelijke bevindingen bijvoorbeeld omdat dat in voorkomend geval beter aansluit bij de verdeling van de werkzaamheden tussen de certificerend actuaire en de externe accountant. Voor de certificerend actuaire is van belang zich te realiseren dat een dergelijk rapport geen conclusie omvat maar rapporteert over de bevindingen uit de vooraf afgestemde werkzaamheden. De certificerend actuaire zal op basis van die rapportage dan zelf een conclusie trekken of de beoogde zekerheid is verkregen. Overigens zal de externe accountant op zijn beurt ook vaststellen of de gevolgde verdeling van werkzaamheden niet leidt tot een onvoldoende basis voor het eindoordeel over de verantwoording. In het overleg wordt onderling vastgesteld hoe dit wordt gewaarborgd.

Waarderingsgrondslagen en voorgenomen wijzigingen daarin

Er kan een directe interactie bestaan tussen de waardering van de technische voorzieningen en die van andere activa en passiva. In dit verband is het van belang dat de gehanteerde grondslagen onderling worden besproken en dat de invloed van voorgenomen wijzigingen wordt geëvalueerd. Bij de afstemming over de door het pensioenfonds gehanteerde waarderingsgrondslagen en de eventuele wijzigingen daarin kan ook worden gedacht aan bespreking van de rubricering van technische voorzieningen en de wijze waarop het pensioenfonds de gevormde technische voorzieningen toelicht in de jaarrekening. Besproken wordt tevens of de gehanteerde grondslagen en parameters aanvaardbaar te achten zijn in de onderhavige situatie en omstandigheden, of daarbij voldoende prudentie is betracht en in welke mate veranderingen daarin de uitkomsten kunnen beïnvloeden. Naarmate de uitkomsten meer gevoelig zijn voor verandering van een grondslag of parameter, wordt nadrukkelijker stilgestaan bij de vraag of de gekozen grondslag resp. waarde van de parameter passend is in de omstandigheden.

De externe accountant stelt daarbij tevens vast dat de gevoeligheid (en risico's naar aanleiding daarvan) passend worden toegelicht in de jaarrekening.

Planning van de werkzaamheden en overleg over wederzijdse bevindingen

Om de kwaliteit van de oordeelsvorming en de efficiëntie van het samenwerkingsproces te waarborgen is het belangrijk om afspraken te maken over de planning van de werkzaamheden. Daarnaast is het relevant om afspraken te maken over een afsluitend overleg en eventuele tussentijdse afstemmingen.

Het verdient aanbeveling dat de externe accountant de uitkomsten van deze afstemming wederzijds bevestigt, bijvoorbeeld in de vorm van 'controle-instructies' aan of 'controleafspraken' met de certificerend actuaire. In bijlage 4 is een voorbeeld voor deze instructies opgenomen.

- 24 Bij de uitvoering van de werkzaamheden vindt waar nodig overleg plaats. Effectieve wederzijdse communicatie brengt met zich dat externe accountant en certificerend actuaire elkaar op de hoogte stellen van bevindingen die relevant zijn voor het functioneren van de ander.

De externe accountant bespreekt jaarlijks met de certificerend actuaire de wederzijdse bevindingen in een afsluitend overleg. Uitgangspunt voor het overleg is dat de externe accountant en certificerend actuaire hun bevindingen uit de controle voor wat betreft de feitelijke materiële juistheid hebben afgestemd met het pensioenfonds. In het overleg staan centraal de uitwisseling van de bevindingen en een bespreking over hoe de bevindingen het oordeel beïnvloeden. Tevens wordt hierbij besproken wat de invloed van de bevinding van de één is op het oordeel van de ander. Het is aan te bevelen het pensioenfonds in de gelegenheid te stellen het overleg bij te wonen en waar mogelijk te laten bij te dragen aan de gedachtewisseling. Het is immers van

belang dat het pensioenfonds gedegen op de hoogte is van de bevindingen en zich een beeld kan vormen of de bevinding moet leiden tot aanpassing (al dan niet tekstueel) van de verantwoording die onder haar verantwoordelijkheid wordt opgemaakt. De eindafstemming over de bevindingen vindt bij voorkeur plaats aan de hand van concept rapportages van externe accountant en certificerend actuaire. Van de bespreking wordt aantekeningen gemaakt, die worden vastgelegd in het dossier. Het verdient aanbeveling dat partijen de juistheid van de conclusies en eventuele op te volgen punten onderling bevestigen.

25 In dit overleg worden door zowel externe accountant als certificerend actuaire aan de orde gesteld:

- bevestiging dat blijvend is voldaan aan ethische voorschriften die relevant zijn voor de werkzaamheden, met inbegrip van voorschriften over onafhankelijkheid en deskundigheid;
- afwijkingen die zijn opgetreden in de uitvoering van de controle ten opzichte van de eerder onderling afgestemde controleaanpak, inclusief de reden voor het afwijken van oorspronkelijke afspraken;
- identificatie van de financiële informatie;
- de (mate van) betrouwbaarheid van de noodzakelijke basisgegevens (materiële juistheid en volledigheid);
- opgetreden wijzigingen in waarderingsgrondslagen;
- de grondslagen en methoden van waardering die bij de bepaling van de voorziening pensioenverplichtingen zijn gehanteerd, alsmede de aanvaardbaarheid daarvan;
- de bevindingen die bij de controle van de actuariële bepaalde informatie-elementen zijn opgedaan, inclusief de vermelding en evaluatie van (on)gecorrigeerde fouten en onzekerheden, waarbij rekening is gehouden met gebeurtenissen na balansdatum;
- de ontwikkeling van de financiële positie op langere termijn en de risico's die het pensioenfonds daarbij loopt;
- de mate waarin het pensioenfonds prudentie heeft betracht en als 'prudent person' heeft gehandeld;
- de mate waarin het pensioenfonds de vanuit de respectieve verantwoordelijkheden van certificerend actuaire en externe accountant, de relevante wettelijke bepalingen heeft nageleefd;
- de mate waarin de waarderingsaanvaardbaar zijn;
- de technische analyse. De technische analyse is een breed begrip, en kan onder andere omvatten analyse van het resultaat, analyse van het verloop (van de toereikendheid) van de technische voorzieningen, et cetera.
- indicatoren voor mogelijke oneigenlijke beïnvloeding van waarderings door het bestuur of het management;
- signalering van omissies en tekortkomingen in de interne beheersing, mede in het licht van de eisen zoals gesteld in de relevante wet- en regelgeving;
- verbeteringsuggesties, waarbij wordt vastgesteld dat geen sprake is van het doorschuiven van tekortkomingen in waarderings, die als belangrijk/significant dienen te worden gezien;
- alle andere belangrijke aangelegenheden die dienen te worden gecommuniceerd met degene belast met 'governance' van het pensioenfonds;
- de voorgenomen formele schriftelijke rapportage met het totaal van de bevindingen, conclusies of het oordeel;
- de gevolgen van de bevindingen voor de strekking van de af te geven verklaringen uit hoofde van niet-naleven van de Pw, de Wvb, dan wel hierop gebaseerde lagere regelgeving (b.v. Besluit Financieel Toetsingskader).

De informatie verkregen uit het overleg alsmede uit de andere werkzaamheden die de externe accountant heeft verricht om te komen tot de conclusie dat de externe accountant gebruik kan maken van de werkzaamheden van de certificerend actuaire, stellen de externe accountant in

staat om het adequaat zijn van de werkzaamheden van de certificerend actuaris te evalueren in het kader van de werkzaamheden van de externe accountant. Op grond van deze evaluatie kan de externe accountant besluiten aanvullende werkzaamheden te vragen aan de certificerend actuaris, dan wel kan de externe accountant besluiten zelf aanvullende werkzaamheden te verrichten.

Andere verantwoordingen

- 26 Met betrekking tot andere verantwoordingen dan hiervoor omschreven en andere mededelingen waar externe accountants en certificerend actuarissen gezamenlijk in een controlerol bij betrokken zijn, handelen zij in overeenstemming met de strekking van de werkwijze die is uitgewerkt in deze NBA-handreiking.

Basisgegevens vermogenseisen – Vereist Eigen Vermogen (VEV)

- 27 Bijlage 2 geeft nadere informatie over de mogelijke werkverdeling tussen externe accountant en certificerend actuaris met betrekking tot de controle van de basisgegevens voor het VEV en in samenhang daarmee de VEV-methodiek en –berekening.

Werkzaamheden bij de controle van de transitie naar Wtp (oftewel het invaren van het pensioenfonds)

- 28 De in de voorgaande hoofdstukken beschreven algemene opzet, planning en uitvoering van werkzaamheden door externe accountant en certificerend actuaire zijn ook van toepassing op dit voor het invaren opgestelde specifieke hoofdstuk. In dit hoofdstuk wordt specifiek ingegaan op de achtergrond en rolverdeling van de werkzaamheden tussen externe accountant en certificerend actuaire bij de controle van de transitie naar Wtp oftewel het invaren van het pensioenfonds.

Werkzaamheden bij tussentijdse invaarmomenten

Wanneer een pensioenfonds een ander invaarmoment kiest dan per jaareinde, zullen er gelijksoortige werkzaamheden, als hierboven opgenomen, moeten worden verricht op de tussentijdse eindbalans onder het FTK en de hieraan ten grondslag liggende basisgegevens. De aanvullende werkzaamheden zullen afhankelijk zijn van de situatie, aard en omvang van het pensioenfonds. De pensioenfederatie heeft een Servicedocument Toetsmoment 2 uitgegeven waarin de processen zijn beschreven tussen pensioenfonds, actuaire en accountant⁶. In bijlage 1 'Invaren gedurende het jaar' staat een overzicht per stap met de verschillen in de activiteiten en output tussen invaren per 1 januari en invaren gedurende het jaar.

- 29 Voor het invaren, dit zogenoemde tweede toetsmoment (TM2) is op grond van artikel 46 lid4b, Besluit uitvoering Pensioenwet⁷ en Wet verplichte beroepspensioenregeling (hierna: Besluit PW en Wvb) een oordeel nodig van de externe accountant over de juistheid en volledigheid van de transitie naar Wtp. De NBA heeft hiervoor voorbeeldteksten opgesteld voor een controleverklaring op grond van Standaard 805 bij een financieel overzicht, specifiek opgesteld voor de verantwoording over de transitie, en een assurance-rapport op grond van Standaard 3000A bij de opgave basisgegevens bij de transitie naar Wtp.

Als gevolg van de transitie zijn aanvullende afspraken en communicatie tussen het pensioenfonds, de externe accountant en de certificerende actuaire nodig, over de werkzaamheden en de timing van dit transitiemoment. De pensioenfederatie heeft in het Servicedocument Toetsmoment 2 de processen beschreven tussen pensioenfonds, actuaire en accountant⁸. In de bijlagen van dit Servicedocument TM2 zijn o.a. aandachtspunten opgenomen over invaren gedurende het jaar, actuariële waarderingsaandachtspunten, beoordeling regelingskenmerken (FTK) en waardering in relatie tot Wtp. Tevens bevat het Servicedocument TM2 nadere guidance van het AG "het tweede toetsmoment". In bijlage 4 (instructies) is een overzicht opgenomen inzake de mogelijk uit te voeren werkzaamheden door de certificerend actuaire.

- 30 De externe accountant werkt samen met de certificerend actuaire bij de werkzaamheden bij de controle van de financiële verantwoording over de verdeling van het pensioenvermogen op het invaarmoment en voor het kunnen verstrekken van het assurance-rapport bij de opgave basisgegevens bij de transitie naar Wtp.

Om de controleverklaring bij de financiële verantwoording over de verdeling van het pensioenvermogen op het invaarmoment te kunnen verstrekken zal de externe accountant de werkzaamheden uitvoeren volgens Standaard 805 met inachtneming van het uitgangspunt dat de Standaarden in de reeksen 100 tot en met 700 van toepassing zijn en voor zover noodzakelijk dienen te worden toegepast onder de omstandigheden wanneer deze worden toegepast bij controles van overige historische financiële informatie. De controle wordt uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat de externe accountant tijdens de controle niet alle afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude of fouten zal

ontdekken. De controle ziet niet toe op de juistheid en volledigheid van de pensioenvermogens van individuele deelnemers.

Het pensioenfondsbestuur is verantwoordelijk voor de juiste en volledige transitie naar het Wtp en vormt beleid hoe om te gaan met verwerking en correctie in de persoonlijke pensioenvermogens ten aanzien van geconstateerde verschillen en nagekomen waarderingen bij de transitie naar het Wtp.

Specifieke werkzaamheden van de externe accountant zijn onder andere:

- het identificeren en inschatten van de fonds specifieke risico's dat de financiële verantwoording afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor het oordeel van de externe accountant. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing. Gedacht kan worden aan frauderisico's bij handmatige transacties als gevolg van de transitie en eenmalige transacties als gevolg van afspraken voor bijzondere groepen;
- het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving (Wtp) en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de financiële verantwoording staan;
- het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de financiële verantwoording en de daarin opgenomen toelichtingen met inachtneming van artikel 46 lid 4b Besluit PW en Wvb; en
- het kennismaken van aanvullende documenten van DNB zoals onder andere de Wtp Factsheet: "Inhoud implementatieplan pensioenfondsen"⁹, "Assurance verklaringen in het kader van de IT-transitie"¹⁰ en het "Invaarsjabloon"¹¹ en guidance van het Actuarieel Genootschap 'het tweede Toetsmoment'¹².

- 31 Om het assurance-rapport bij de opgave samenvatting basisgegevens bij het invaren te kunnen verstrekken zal de externe accountant werkzaamheden uitvoeren conform Standaard 3000A. In aanloop naar de transitiedatum zal de accountant werkzaamheden verrichten door na te gaan of rekenregels duidelijk zijn geformuleerd en welke waarborgen zijn getroffen in de documentatie van de conversie zodat controle achteraf mogelijk is. Het onderzoek ziet niet toe op de juistheid en volledigheid van de individuele basisgegevens en/of de individuele persoonlijke pensioenvermogens. Specifieke werkzaamheden zijn onder andere:

- het uitvoeren van aansluitwerkzaamheden met de pensioenadministratie voor wat betreft de aantallen en de opgebouwde pensioenrechten en -aanspraken van deelnemers en andere belanghebbenden rechthebbenden onder het FTK.
- het uitvoeren van aansluitwerkzaamheden ten aanzien van het omrekenformulier aan de hand van brondocumenten; en

⁶ Servicedocument Toetsmoment 2 (TM2) van de Pensioenfederatie, link: [Servicedocument Toetsmoment 2 \(pensioenfederatie.nl\)](https://www.pensioenfederatie.nl)

⁷ Art.46, lid 4, b Besluit uitvoering Pensioenwet en Wet verplichte beroepspensioenregeling "na de transitie een externe accountant opdracht te geven een oordeel te vellen over de juistheid en volledigheid van de transitie, waaronder tenminste de berekeningen die ten grondslag liggen aan de verdeling van vermogens en, indien van toepassing, het compensatie depot, de solidariteitsreserve of de risicodelingsreserve bij invaren"

⁸ Servicedocument Toetsmoment 2 (TM2) van de Pensioenfederatie, link: [Servicedocument Toetsmoment 2 \(pensioenfederatie.nl\)](https://www.pensioenfederatie.nl)

⁹ Zie: [Inhoud implementatieplan pensioenfondsen | De Nederlandsche Bank \(dnb.nl\)](https://www.dnb.nl)

¹⁰ [Good practices van de Nederlandsche Bank inzake assurance verklaringen ten aanzien van de nieuwe/aangepaste IT omgeving samenhangend met de pensioentransitie | De Nederlandsche Bank \(dnb.nl\)](https://www.dnb.nl)

¹¹ [Verbeterde versie van invaarsjabloon voor pensioenfondsen beschikbaar | De Nederlandsche Bank \(dnb.nl\)](https://www.dnb.nl)

¹² Zie downloads op [Toetsmoment 2: zorgvuldige transitie naar het nieuwe pensioenstelsel \(actuarielgenootschap.nl\)](https://www.actuarielgenootschap.nl)

- het maken van werkafspraken met de certificerend actuaire en beoordelen van de door de certificerend actuaire uitgevoerde werkzaamheden ten aanzien van de omzetting van de pensioenrechten en -aanspraken naar persoonlijke pensioenvermogens onder de nieuwe pensioenregeling.

- 32 Bij de controle hanteert de externe accountant een materialiteit die is gebaseerd op het totaal bedrag van het pensioenvermogen van het pensioenfonds op invaarmoment ($x\%$ van het pensioenvermogen). Hierbij dient rekening gehouden te worden met afwijkingen en/of mogelijke afwijkingen die voor de gebruikers, te weten het bestuur en certificerend actuaire, van de financiële overzichten om kwalitatieve redenen materieel zijn.

De materialiteit zal in lijn zijn met de gehanteerde materialiteit voor de (jaarrekening) controle voorafgaand aan het jaar van invaren.

De primaire verantwoordelijkheid om een grens te bepalen van afwijkingen die duidelijk triviaal zijn (Standaard 450 Evaluatie van tijdens de controle geïdentificeerde afwijkingen) ligt bij de externe accountant. De externe accountant stelt met het bestuur in onderling overleg de rapportage drempel vast voor geconstateerde afwijkingen alsmede voor kleinere afwijkingen die om kwalitatieve redenen relevant zijn.

De vastgestelde materialiteit en rapportagedrempel wordt met het bestuur van het pensioenfonds en de certificerend actuaire afgestemd. Het pensioenfondsbestuur is verantwoordelijk voor de juiste en volledige transitie naar het Wtp en vormt beleid hoe om te gaan met verwerking en correctie in de persoonlijke pensioenvermogens ten aanzien van geconstateerde verschillen en nagekomen waarderungen bij de transitie naar het Wtp.

- 33 Bij de rapportages bij het invaren werkt de externe accountant samen met de certificerend actuaire gezien zijn specifieke deskundigheid terzake. De certificerend actuaire en externe accountant stemmen de rol en verdeling van de werkzaamheden voorafgaand en gedurende de uitvoering met elkaar af.

De certificerend actuaire is vanwege zijn/haar expertise bij uitstek in staat de transitie naar Wtp te kunnen evalueren. De certificerend actuaire beoordeelt / stelt vast bij de transitie of de (definitieve) transitie conform wet- en regelgeving en de overeengekomen afspraken en rekenregels (het 'omrekenformulier' zoals door het bestuur van het pensioenfonds vastgesteld) is uitgevoerd.

De certificerend actuaire verstrekt op basis van gedane werkzaamheden een verklaring bij de transitie naar Wtp ("Actuariële verklaring bij invaren"). Voor een nadere toelichting van de door de certificerend actuaire uit te voeren werkzaamheden zie bijlage 6 van de instructies opgenomen in bijlage 4.

- 34 De externe accountant maakt nadere afspraken met de certificerend actuaire over de aard en diepgang van zijn werkzaamheden in verband met samenloop werkzaamheden met Actuariële Sleutelfunctiehouder (AFH).

De AFH beoordeelt het besluitvormingsproces en de totstandkoming van de overeengekomen afspraken en rekenregels (het 'omrekenformulier' zoals door het bestuur van het pensioenfonds vastgesteld), en controleert de betrouwbaarheid van de gehanteerde modellen. De certificerend actuaire verifieert achteraf of de omzetting conform de afspraken is uitgevoerd, met minder focus op de totstandkoming van de afspraken.

- 35 De certificerend actuaire maakt gebruik van de door de externe accountant in het kader van de transitie naar Wtp gecontroleerde basisgegevens (zie het voorgaande hoofdstuk).

De externe accountant informeert de certificerend actuaire over bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor de certificering van de transitie naar Wtp van belang zijn.

Bijlagen

Bijlage 1: Materialiteit

Bijlage 2: Basisgegevens

Bijlage 2.1: Risicocomponenten VEV

Bijlage 2.2: Voorbeeld rolverdeling

Bijlage 3: Rol van de certificerend actuaire – impactanalyse bij pensioenfondsen (art 126-140 Pw)

Bijlage 4: Voorbeeld ‘instructies’ van de accountant aan de certificerend actuaire

Bijlage 1: Materialiteit

In de NBA-handreiking wordt gesproken over de afstemming die de accountant en de certificerend actuaire hebben in het kader van de bepaling van hun controleplan in het kader van de controle van de financiële informatie van het pensioenfonds. Eén van de daar genoemde onderwerpen is de materialiteit die hierbij gebruikt wordt. Materialiteit is geen absoluut getal dat direct uit een berekening volgt maar een vaststelling die vanuit een vaktechnische oordeelvorming tot stand komt. De accountant en certificerend actuaire zouden vanuit hun individuele vaktechnische oordeelvorming tot een andere inschatting kunnen komen van wat in een specifieke casus van materieel belang is. Vanuit die achtergrond is het van belang dat bij de bepaling van het werkplan de betrokken accountant en certificerend actuaire hierover van gedachten wisselen.

De certificerend actuaire vormt zich een oordeel over de prudentie en toereikendheid van de waardering van de technische voorzieningen, zodat die normaliter een materialiteit bepaalt op basis van de omvang daarvan. De beroepsregels vanuit het Actuarieel Genootschap bevatten geen specifieke guidance met betrekking tot het begrip materialiteit of materieel belang.

De externe accountant vormt zich een oordeel over het vermogen en resultaat als onderdeel van de jaarrekening als geheel. Dit betekent dat de accountant in eerste aanleg een ander aanknopingspunt heeft voor het bepalen van de materialiteit dan de certificerend actuaire. In de praktijk zal bij een pensioenfonds veelal ofwel de hoogte van de pensioenverplichtingen ofwel de hoogte van het 'pensioenvermogen' (pensioenverplichtingen plus reserves) als uitgangspunt voor materialiteit voor de accountant gelden. Actuaire en accountant zullen gehanteerde uitgangspunten voor materialiteit op elkaar afstemmen.

De beroepsregels vanuit het NBA geven in Standaarden 200 (par. 6), 320 (par. 2 t/m 6), 330 (par. 25 t/m 27) en 450 (par. 10 en 11) van de Nadere voorschriften controle- en overige standaarden bepalingen ten aanzien van hoe de accountant omgaat met het begrip materieel belang en de relatie daarvan met het controlerisico.

In de 'Algehele doelstellingen van de onafhankelijk accountant alsmede het uitvoeren van een controle overeenkomstig de Standaarden' wordt materialiteit als volgt uiteengezet:

'Over het algemeen worden afwijkingen, met inbegrip van weglatingen, afzonderlijk of gezamenlijk, van materieel belang geacht indien daarvan redelijkerwijs kan worden verwacht dat zij een invloed hebben op de economische beslissingen die gebruikers op basis van de financiële overzichten nemen. Oordeelsvormingen met betrekking tot de materialiteit worden gemaakt in het licht van de gegeven omstandigheden en worden beïnvloed door de perceptie die de accountant heeft van de behoeften aan financiële informatie die de gebruikers van de financiële overzichten hebben, alsmede door de omvang en de aard van de afwijking, of door een combinatie van beide. Het oordeel van de accountant heeft betrekking op de financiële overzichten als geheel, en daarom is de accountant niet verantwoordelijk voor het detecteren van afwijkingen die niet van materieel belang zijn voor de financiële overzichten als geheel.'

In de Richtlijnen voor de jaarverslaggeving ('Stramien voor de opstelling en vormgeving van jaarrekeningen') wordt 'materieel belang' ofwel 'materialiteit' als volgt gedefinieerd:

'Informatie is materieel indien het weglaten of het onjuist weergeven daarvan de economische beslissingen die gebruikers op basis van de jaarrekening nemen, zou kunnen beïnvloeden. De materialiteit van de post of de fout is afhankelijk van de omvang daarvan, beoordeeld onder de bijzondere omstandigheden waaronder het weglaten of onjuist weergeven plaatsvindt. Het begrip materialiteit verschaft dus meer een drempel of kritische grens dan dat het een primair kwalitatief kenmerk is dat informatie moet bezitten om nuttig te zijn.'

De externe accountant houdt rekening met de mogelijkheid dat onjuistheden van relatief geringe omvang cumulatief een effect van materieel belang kunnen hebben op het financiële overzicht. Zo kan een fout in een maandelijkse afsluitingsprocedure een indicatie zijn van een potentiële onjuistheid van materieel belang als die fout elke maand wordt gemaakt.

De externe accountant beoordeelt het materieel belang zowel op het niveau van het financiële overzicht als geheel, als in relatie tot transactiestromen, posten in het financiële overzicht en onderdelen van de toelichting bij het financiële overzicht. Het materieel belang kan tevens worden beïnvloed door wettelijke en andere voorschriften ten aanzien van transactiestromen, posten in het financiële overzicht en onderdelen van de toelichting bij het financiële overzicht, alsmede hun onderlinge verbanden. Dit proces kan resulteren in verschillende niveaus van materieel belang, afhankelijk van het aspect van het financiële overzicht dat wordt beoordeeld.

In het kader van hun afstemmingen bespreken de certificerend actuaire en de accountant de kwalitatieve factoren die zij van belang achten voor het bepalen van de materialiteit die gehanteerd gaat worden bij de controle van het betreffende pensioenfonds. Hierbij wordt het belang van de informatie vanuit de diverse mogelijke belanghebbenden overwogen. Tevens bespreken zij de hoogte die ieder van hen heeft bepaald. Indien de certificerend actuaire en de accountant een verschillende hoogte van de materialiteit bepalen en daaraan vasthouden, dan zal degene die de lagere materialiteit heeft vastgesteld, bepalen welke aanvullende werkzaamheden moeten worden verricht om het verschil te overbruggen. Formeel maakt de accountant gebruik van de certificerend actuaire om een verklaring bij de jaarrekening te verstrekken. De accountant stuurt de certificerend actuaire aan middels instructies en geeft daarmee de materialiteit aan die de certificerend actuaire zal hanteren. In geval de certificerend actuaire een lagere materialiteit voor de controle van de basisgegevens nodig vindt, ook na overleg, zullen aanvullende controlewerkzaamheden ten aanzien van de basisgegevens door de accountant moeten worden uitgevoerd.

Als uitkomst van het overleg documenteren de externe accountant en de certificerend actuaire in hun respectieve dossiers hoe invulling is gegeven aan het bepalen van het materieel belang bij het betreffende pensioenfonds en, waar relevant, voor de afzonderlijke informatie elementen in de financiële verantwoording. Dit geeft hen de basis om in het kader van de opzet van de werkzaamheden en de evaluatie van bevindingen rekenschap te geven van de informatiebehoefte van de andere professional.

Andere posten in de jaarrekening dan de technische voorzieningen en de beleggingen, kennen veelal een (veel) lagere omvang. De accountant gaat na of aanleiding bestaat om die posten met een lagere materialiteit te controleren, bijvoorbeeld vanwege de noodzaak te voldoen aan afspraken met werkgevers of wet- en regelgeving. De accountant gaat vervolgens na of de certificerend actuaire betrokken is bij de controle van die posten. Dit kan leiden tot aanvullende onderwerpen waarbij gebruik wordt gemaakt van de werkzaamheden van de certificerend actuaire.

Het vorenstaande staat los van inherente onzekerheden die gepaard gaan bij het bepalen van en de controle van posten met schattingselementen. Deze kunnen betrekking hebben op de schattingen zelf als ook op de gevoeligheid voor parameters bij het maken van schattingen. Deze schattingsonzekerheid is onvermijdelijk. Indien bijvoorbeeld een nieuwe prognosetafel wordt opgesteld op basis van nieuwe ervaringscijfers of op basis van nieuwe schattingstechnieken, dan kunnen deze materieel afwijken van eerdere schattingen en betekent dit niet dat daarmee de eerdere schattingen als onjuist moeten worden aangemerkt op het moment dat die eerdere schattingen werden gemaakt. Het is van belang dat inherente onzekerheden worden behandeld in de zogenaamde risicoparagraaf in de jaarrekening en dat de accountant beziet of deze inherente onzekerheden in de omstandigheden passend zijn toegelicht. Ten behoeve van het jaarverslag beziet de externe accountant ook de naleving van bepalingen in het Burgerlijk Wetboek en Richtlijn voor de Jaarverslaggeving 400.

Teneinde het begrip van de onzekerheden te verifiëren, bespreekt de externe accountant de inherente onzekerheden met de certificerend actuaire.

Bijlage 2: Basisgegevens FTK

In de bijlage van de NBA-handreiking wordt aangegeven hoe certificerend actuaire en externe accountant gebruik zouden kunnen maken van elkaars werkzaamheden. Hetgeen beschreven is betreft geen voorschriften. Het is aan de externe accountant om in samenwerking met de certificerend actuaire op basis van de feiten en omstandigheden te bepalen wat benodigd is en daarover afspraken te maken met onder meer de certificerend actuaire.

Basisgegevens technische voorzieningen

In deze NBA-handreiking is een definitie opgenomen van het begrip basisgegevens. In deze bijlage wordt ten aanzien van dit begrip nadere uitleg gegeven.

De certificerend actuaire is verantwoordelijk voor het geven van een oordeel over de adequaatheid dan wel toereikendheid van de voorziening voor technische voorzieningen en over de financiële positie. Bij de bepaling van de technische voorzieningen en de toetsing van de financiële positie maakt een pensioenfonds gebruik van basisgegevens. Voor de certificerend actuaire is bij diens oordeelvorming van belang dat deze gegevens juist en volledig zijn. De certificerend actuaire kan zich daarbij mede baseren op het oordeel van de externe accountant daarover.

In de hoofdtekst is aangegeven dat externe accountant en certificerend actuaire overleg hebben over de basisgegevens en over de wijze waarop de accountant de certificerend actuaire informeert over de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van deze basisgegevens. Het overleg over de basisgegevens is van belang om vast te stellen wat bij het betreffende pensioenfonds de relevante basisgegevens zijn en waarover de accountant zal rapporteren. Het gaat hierbij enerzijds om informatie die gebruikt wordt als input voor de primaire vaststelling van de technische voorzieningen. Daarbij kan dan vooral gedacht worden aan de gegevens die aangeven wat de opgebouwde aanspraken van de deelnemers zijn op grond van de gesloten overeenkomsten. En anderzijds betreft het identificatie van gegevens die van belang zijn voor de toetsing van de financiële positie.

Als algemene regel geldt dat, tenzij anders wordt overeengekomen¹³, de externe accountant de persoonsgebonden gegevens controleert inclusief de zogenaamde 'aanspraken' of persoonlijke pensioenvermogens. Dit betekent dat de accountant tevens controleert dat pensioenregeling(en) alsmede eventuele overgangsregelingen toereikend zijn vastgelegd in de geautomatiseerde systemen en dat deze systemen op basis van de grondslagen betrouwbare aanspraken berekenen.

Op de volgende pagina's zijn als niet uitputtende leidraad voorbeelden en aandachtspunten opgenomen van te identificeren basisgegevens bij pensioenfondsen. Deze basisgegevens behoeven niet in alle gevallen door de accountant te worden voorzien van een assurance-rapport. Vooral is van belang om onderling af te stemmen welke basisgegevens relevant zijn en of de accountant dan wel de certificerend actuaire deze in zijn werkzaamheden meeneemt, en hoe. Voor de volledigheid zijn hierbij tevens parameters vermeld. Uitgangspunt is dat de geïdentificeerde basisgegevens worden gecontroleerd op materiële juistheid en volledigheid op basis van de informatie die beschikbaar is bij het pensioenfonds. Deze begrenzing van volledigheid is onvermijdelijk, omdat informatie (nog) niet aan het pensioenfonds kan zijn verstrekt.

Juiste en volledige vastlegging van gegevens en aanspraken / persoonlijke pensioenvermogens in de pensioenadministratie, waarbij te denken is aan:

- aantallen deelnemers, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden;

¹³ De implementatie van IORPII waarbij de actuariële functiehouder expliciet verantwoordelijk wordt gehouden voor de basisgegevens brengt geen verandering in de situatie dat in opdracht van de actuariële functiehouder de accountant de basisgegevens kan blijven controleren.

- opgebouwde pensioenaanspraken, ingegane uitkeringen/pensioenrechten en latente pensioenaanspraken;
- geboortedatum deelnemer, gewezen deelnemer, pensioengerechtigde, pensioengerechtigde partner, latente wezen;
- geslacht deelnemer, gewezen deelnemer en pensioengerechtigde;
- datum huwelijk/scheiding;
- datum overlijden;
- aanvangsdatum deelnemerschap;
- pensioendatum;
- inkomensgegevens:
 - salaris;
 - parttime percentage;
 - arbeidsongeschiktheidspercentage;
 - inkomensgrenzen (franchise, maximum, etc.)
- persoonlijk pensioenvermogen.

Juiste vastlegging van technische grondslagen in berekeningssystemen, waaronder bijvoorbeeld:

- overlevingstafels/prognosetafels en ervaringssterfte;
- invaliderings- en revalideringsgrondslagen;
- interestcurve;
- indexatie/toeslagen;
- kostenopslagen.

Relevante gegevens ten behoeve van de beoordeling van de vermogenspositie, waaronder bijvoorbeeld:

- gegevens over de beleggingsportefeuille;
- kasstromen uit beleggingen.

Andere voor de beoordeling relevant zijnde gegevens:

- in resultaatanalyses gehanteerde boekhoudkundige gegevens.

De externe accountant en de certificerend actuaire kunnen onderling afspraken maken over de casus specifieke werkverdeling. Twee voorbeelden van situaties waarover specifieke afspraken kunnen worden gemaakt:

- Belangrijk voor de vaststelling van de technische voorzieningen bij een pensioenfonds zijn de opgebouwde aanspraken. Deze worden als onderdeel van de aanspraken gecontroleerd door de accountant. Bij bepaalde regelingen is het denkbaar dat niet de aanspraken zelf maar de gegevens die de aanspraken bepalen worden geregistreerd en dat bij de waardering van de verplichting tevens de geldende aanspraak wordt berekend. De accountant en certificerend actuaire zouden dan kunnen afspreken dat in die situatie de geregistreerde gegevens de basisgegevens vormen en dat de certificerend actuaire zich bij de werkzaamheden ook zal richten op de bepaling van de aanspraken.
- Met betrekking tot gegevens over de beleggingsportefeuille kan, afhankelijk van de aard van de toetsing gedacht worden aan bijvoorbeeld de actuele waarde daarvan of samenstelling naar soort beleggingen, de kasstromen en/of duration van de vastrentende beleggingen, de mate van afdekking van het rente- en valutarisico, de creditspread. Het is niet eenduidig in algemene zin te bepalen wat de benodigde informatie is. Daarom is het van belang dat de accountant en de certificerend actuaire dit in een gezamenlijk overleg bepalen, waarna het de verantwoordelijkheid van ieder voor zich is te bepalen welke werkzaamheden moeten worden verricht om in casu van de werkzaamheden van de ander gebruik te kunnen maken.

Basisgegevens vermogensseisen

Vermogensseisen zijn mede gebaseerd op (projecties van) toekomstige kasstromen. De certificerend actuaire en de accountant zullen onderling afspraken maken en de aard en reikwijdte daarvan bespreken waaruit vervolgens de specifieke werkverdeling voortvloeit. Hierbij kan de certificerend actuaire assurance van de accountant verkrijgen bij de basisgegevens.

Zij bepalen daarbij van welke beleggingscategorieën kasstromen moeten en kunnen worden verkregen, de bron daarvan en de mate van zekerheid die dienaangaande kan worden verkregen al dan niet op basis van het doorblikprincipe ('look through').

De mogelijke werkverdeling tussen certificerend actuaire en accountant met betrekking tot de controle van de basisgegevens voor het VEV en in samenhang daarmee de VEV-methodiek en –berekening, is vastgelegd in onderstaande good practice. Opgemerkt wordt dat het bestuur van het pensioenfonds in beginsel verantwoordelijk is voor het opstellen van het VEV, op basis van de juiste en volledige informatie. Daartoe behoort ook de verantwoordelijkheid voor het zorgdragen van een adequate beheersing rondom het totstandkomingsproces en de beschikbaarheid van toereikende jaarwerkdocumentatie, die als basis dient voor certificerend actuaire en externe accountant.

Het VEV is relevant voor de wettelijke toetsing van de vermogenspositie van het pensioenfonds (wel of geen reservetekort) en in het geval van een reservetekort het herstelplan. Pensioenfondsen zullen namelijk elk jaar aan de hand van een herstelplan moeten aantonen dat het vanaf dat moment kan herstellen in een van toepassing zijnde periode. Als sprake is van onvoldoende herstelkracht om in een van toepassing zijnde periode naar de vereiste dekkingsgraad toe te groeien moet korting van opgebouwde pensioenen plaatsvinden overeenkomstig de voorschriften van het FTK. Daarnaast wordt het VEV in de praktijk verwerkt in het beleggingsbeleid en/of hieraan gerelateerde besluitvorming. Het VEV is verder relevant voor de bepaling en toetsing van de hoogte van de kostendekkende premie.

Het VEV wordt periodiek gerapporteerd aan DNB als onderdeel van de jaar- en kwartaalstaten. Ten aanzien van het jaarwerktraject worden de VEV-gegevens daarnaast veelal ook opgenomen in de risicoparagraaf van de jaarrekening van het pensioenfonds. De accountant en certificerend actuaire toetsen de opgave dan wel berekening van het VEV in het kader van de jaarwerkcontrole-werkzaamheden (in jaarrekening en jaarstaten).

Vereist Eigen Vermogen

Aan de vaststelling van het VEV ligt een aantal elementen ten grondslag, namelijk:

- de methodiek;
- de basisgegevens;
- de berekening.

Op de genoemde onderdelen wordt hieronder nader ingegaan.

Methodiek

Pensioenfondsen gebruiken veelal het standaardmodel van DNB. Afwijkingen op het standaardmodel – of toepassing van een intern model – zijn mogelijk, waarbij geldt dat het bestuur van het pensioenfonds hiervoor formeel goedkeuring moet verkrijgen van DNB. Het standaardmodel omvat de volgende risicocomponenten:

- S1 Renterisico
- S2 Risico zakelijke waarden
- S3 Valutarisico
- S4 Grondstoffenrisico
- S5 Kredietrisico

- S6 Verzekeringstechnisch risico
- S7 Liquiditeitsrisico
- S8 Concentratierisico
- S9 Operationeel risico
- S10 Actief beheer risico

Het is good practice dat het bestuur van een pensioenfonds de vastgestelde methodiek vastlegt, bijvoorbeeld in de ABTN of een aanvullende beleidsnotitie, waarbij de gemaakte keuze is voorzien van een onderbouwing voor de diverse onderdelen van het VEV. Doorgaans gaan pensioenfondsen als basis uit van het standaardmodel, waarbij op basis van het eigen beleid aanpassingen of nuanceringen op het model worden toegepast.

In bijlage 2.1 is een nadere beschrijving en toelichting van de genoemde risicocomponenten opgenomen. Bij het gebruik van een intern model kan sprake zijn van afwijkingen hierop.

Basisgegevens

Voor de berekening van de verschillende risicocomponenten die tezamen resulteren in het VEV dienen de basisgegevens (of inputgegevens) te worden bepaald. Hierbij kan worden gedacht aan bijvoorbeeld de actuele waarde van de beleggingsportefeuille of samenstelling naar soort beleggingen, de kasstromen en duration van de vastrentende beleggingen, gebruik van derivaten, de mate van afdekking van het rente- en valutarisico, de ratingklasse van instrumenten, de creditspread en de Tracking Error (TE) van de verschillende beleggingsmandaten. Inzicht hierin is bij voorkeur zoveel mogelijk op basis van het doorkijkprincipe ('look through') te verkrijgen. Daarnaast zijn tevens de kasstromen en demografische gegevens van de pensioenaanspraken inputgegevens bij de totstandkoming van het VEV.

Berekening

Het VEV dient voor de rapportage van de jaarstaten (en de kwartaalstaten) aan DNB te worden berekend op basis van het strategische en feitelijke beleggingsbeleid, waarbij voor beide varianten zowel het VEV op basis van initiële schok als op basis van de evenwichtssituatie moet worden bepaald. Hiervoor zijn binnen het FTK-voorschriften qua formules en schokken opgegeven.

Kader en onderzoek

Verschillende aspecten kunnen van invloed zijn op de eigen werkzaamheden die de accountant en certificerend actuaire uitvoeren met betrekking tot het VEV:

- complexiteit van de beleggingsportefeuille;
- betrokkenheid van een adviserend actuaire of risicomanager;
- beschikbaarheid van informatie;
- aanwezigheid van interne controles binnen het pensioenfonds of de uitvoeringsorganisatie;
- beschikbaarheid van een Standaard 3402-rapportage of soortgelijke rapportages vanuit het pensioenfonds, uitvoeringsorganisatie of vermogensbeheerder;
- controles of overige werkzaamheden van een interne accountant van de uitvoeringsorganisatie;
- controles of overige werkzaamheden van een accountant van de vermogensbeheerder(s).

Van het bestuur van het pensioenfonds mag worden verwacht dat zij inzichtelijk heeft hoe de input, de systematiek en de berekening inzake de bepaling van het VEV tot stand komen, en welke controles worden uitgevoerd om de juistheid/volledigheid vast te stellen. Tevens zal het bestuur een analyse van de uitkomsten ten opzichte van voorgaand jaar opstellen en daarin bijvoorbeeld de ontwikkelingen van de rente, de beleggingsportefeuille of het deelnemersbestand in aanmerking nemen. De accountant en certificerend actuaire bespreken met elkaar tijdens de planningsfase de invloed van bovenstaande aspecten en welke informatie beschikbaar is, mede op basis van de beschrijving van

het bestuur van het pensioenfonds en in hoeverre dat kan worden meegenomen in de planning en reikwijdte van de controlewerkzaamheden.

In het navolgende wordt een good practice rolverdeling beschreven die accountant en certificerend actuaris met elkaar zouden kunnen afspreken. Daarbij controleert in beginsel de accountant de basisgegevens (gegeven de methodiek en uitgangspunten) – met uitzondering van de kasstromen en overige benodigde informatie rondom de technische voorzieningen, welke door de certificerend actuaris worden gecontroleerd. De certificerend actuaris toetst de gekozen methodiek en berekening (inclusief schokken) voor alle varianten. Hierbij geldt dat zowel de externe accountant als de certificerend actuaris zijn/haar eigen professionele verantwoordelijkheid heeft om te bepalen welke werkzaamheden worden verricht en in welke hoedanigheid van elkaars diensten gebruik worden gemaakt. In bijlage 2 is een voorbeeld rolverdeling tussen externe accountant en certificerend actuaris opgenomen, waarin tevens indicatief de mogelijke werkzaamheden per te onderscheiden onderdeel zijn uitgewerkt. De externe accountant en certificerend actuaris bespreken welke werkzaamheden zij in dit kader benodigd achten.

Toetsing van de methodiek

De externe accountant en certificerend actuaris bespreken vooraf en achteraf of het standaardmodel van DNB kan worden gevolgd c.q. welke afwijkingen ten opzichte van het standaardmodel aan de orde (zouden kunnen) zijn, mede op basis van de input van het bestuur van het pensioenfonds. Hierbij komt tevens aan de orde of het pensioenfonds actief vermogensbeheer voert en de eventuele noodzaak tot kwantificering van liquiditeitsrisico, concentratierisico en operationeel risico. Indien afwijkingen van het standaardmodel (moeten) plaatsvinden, dan stellen de accountant en de certificerend actuaris vast of het bestuur hiervoor formeel goedkeuring heeft ontvangen van DNB. Overigens wordt benadrukt dat het de primaire verantwoordelijkheid van het bestuur is om deze analyse in eerste instantie uit te voeren en te onderbouwen.

Onderzoek naar de basisgegevens

Het VEV is mede gebaseerd op (projecties van) toekomstige kasstromen van de beleggingen. De externe accountant en certificerend actuaris bespreken van welke beleggingscategorieën kasstromen moeten en kunnen worden verkregen, de bron daarvan en de mate van zekerheid die dienaangaande kan worden verkregen al dan niet op basis van het doorkijkprincipe ('look through'). Verder bespreken de accountant en certificerend actuaris welke gegevens nog meer kunnen worden onderscheiden (anders dan de toekomstige kasstromen) die relevant zijn voor het vaststellen van het VEV alsmede welke werkzaamheden de certificerend actuaris daarbij verwacht en door de accountant kunnen worden uitgevoerd. Hierbij nemen accountant en certificerend actuaris de vastgestelde materialiteit in ogenschouw. De afbakening en afgesproken werkzaamheden kunnen worden vastgelegd in de instructiebrief c.q. werkafspraken die de accountant aan de certificerend actuaris verstrekt.

Toetsing van de berekening

De certificerend actuaris controleert de berekening van het VEV (inclusief schokken), waarbij de certificerend actuaris controleert dat het VEV is opgesteld in overeenstemming met de gekozen methodiek, vaststelt dat de basisgegevens juist en volledig in de VEV-berekening zijn gebruikt en de VEV-berekening controleert op juistheid. Daarbij is tevens analyse van de uitkomsten (per risicofactor of component daarvan) van belang ten opzichte van de uitkomsten van voorgaand jaar. De certificerend actuaris toetst daarbij relevante afwijkingen of uitgebleven afwijkingen. Verwachtingen kunnen voorafgaand concreet worden gemaakt op basis van bijvoorbeeld de ontwikkelingen in de rente, de beleggingsportefeuille of het deelnemersbestand. Een certificerend actuaris kan voor de controle van de VEV-berekening gebruikmaken van een eigen model, waarmee een verwachtingswaarde kan worden berekend, of de berekening van het bestuur controleren.

Gebruikmaken van elkaars werkzaamheden

Planning/afstemming

Het gebruikmaken van elkaars werkzaamheden door de externe accountant en certificerend actuaire volgt de handreikingen van de NBA en het AG. De afstemmingen en afspraken omtrent de rolverdeling, aandachtspunten in de controle, rapportage omtrent de uitkomsten van de werkzaamheden en andere gegevensuitwisseling in het kader van het VEV kunnen worden vastgelegd in de instructiebrief van de externe accountant aan de certificerend actuaire.

Materialiteit

Voor de controle van het VEV is in beginsel de materialiteit zoals vastgesteld in het kader van de controle van de jaarrekening en jaarstaten leidend. De certificerend actuaire en de externe accountant bespreken in dit kader tevens de kwalitatieve factoren die specifiek van belang worden geacht voor de materialiteit voor de controle van het VEV. Hierbij kan in de overweging mee worden genomen, onder andere de hoogte van de (beleids)dekkingsgraad van het pensioenfonds in relatie tot het VEV en de ontwikkeling van de (beleids)dekkingsgraad ten opzichte van het herstelplan. Bij het bepalen van de reikwijdte van de werkzaamheden en evaluatie van de uitkomsten nemen de accountant en de certificerend actuaire in overweging welk effect een (mogelijke) bevinding bij de juistheid en volledigheid van de basisgegevens kan hebben op de VEV-uitkomsten.

Afronding/rapportage

Als onderdeel van hun afstemmingen in het kader van het jaarwerk bespreken de accountant en certificerend actuaire de uitkomsten (en het oordeel) van de werkzaamheden, waarbij de bevindingen worden geëvalueerd en de eventuele impact op de jaarrekening, jaarstaten en controlewerkzaamheden wordt bepaald. Rapportage kan daarbij in verschillende vormen:

- De certificerend actuaire kan de rapportage omtrent de uitkomsten, nadat deze zijn besproken, opnemen in het certificeringsrapport of in de bijlagen daarvan. Daarbij kan aanvullend in een afzonderlijk controlememorandum een meer gedetailleerde beschrijving van de verrichte werkzaamheden en (analyse van) de uitkomsten worden gegeven. De certificerend actuaire rapporteert tenminste die informatie, welke benodigd is voor de accountant om een controle uit te voeren op de gegevens opgenomen in de jaarstaten ten behoeve van DNB en de risicoparagraaf van de jaarrekening.
- De accountant kan een rapportage verstrekken die is opgesteld overeenkomstig Standaard 3000 of 3400 uit de NV COS. Het bestuur van het pensioenfonds dient hiertoe wel een opdracht te verstrekken. Een andere variant is dat de accountant de uitkomsten van de werkzaamheden, nadat deze zijn besproken, kort samenvat in het accountantsverslag welke tevens beschikbaar kan worden gesteld aan de certificerend actuaire.

De certificerend actuaire overtuigt zich ervan dat de solvabiliteitstoets zoals deze vastligt in de staten juist is uitgevoerd. Indien de certificerend actuaire opmerkingen heeft met betrekking tot bepaalde elementen van de toets in de specifieke situatie van het pensioenfonds dan vermeldt hij dat in zijn actuariële verklaring. De certificerend actuaire geeft voorts een eigen oordeel over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Voor zover dat oordeel afwijkt van de uitkomst van de solvabiliteitstoets zoals weergegeven in de staten is een zorgvuldige onderbouwing van de naar het oordeel van de certificerend actuaire benodigde solvabiliteit noodzakelijk. Onderdeel van de actuariële verklaring is derhalve de betrouwbaarheid van de solvabiliteitstoets.

De (digitale) actuariële verklaring van de certificerend actuaire wordt gevoegd bij de staten. De (digitale) controleverklaring van de accountant wordt, na ontvangst door de accountant van de (digitale) actuariële verklaring, bij de staten gevoegd.

Bijlage 2.1: Risicocomponenten VEV

Formule voor VEV (standaardmodel)

$$= \sqrt{S_1^2 + S_2^2 + 2 \cdot \rho_{12} S_1 S_2 + S_3^2 + S_4^2 + S_5^2 + 2 \cdot \rho_{15} S_1 S_5 + 2 \cdot \rho_{25} S_2 S_5 + S_6^2 + S_7^2 + S_8^2 + S_9^2 + S_{10}^2}$$

waarbij $\rho_{12} = 0,40$ en $\rho_{15} = 0,40$ indien voor S1 wordt uitgegaan van een rentedaling en nihil indien S1 is gebaseerd op een rentestijging, en $\rho_{25} = 0,50$.

Voor de berekening van het vereist eigen vermogen hanteert het fonds een standaardmodel waarin door middel van risicofactoren voor de gehele balans van activa en passiva rekening wordt gehouden met:

- S1 het renterisico
- S2 het aandelen- en vastgoedrisico
- S3 het valutarisico
- S4 het grondstoffenrisico
- S5 het kredietrisico
- S6 het verzekeringstechnisch risico
- S7 het liquiditeitsrisico
- S8 het concentratierisico
- S9 het operationeel risico, en
- S10 het actief beheer

Voor de berekening van het vereist eigen vermogen per risicofactor volgens het standaardmodel gaat het fonds uit van een scenariomethode op basis van de volgende risicofactoren.

- S1 is het renterisico. Dit betreft het risico van de verandering in de rentestand welke de waardering van de TV en beleggingen (vastrentende waarden) beïnvloedt. Met het renterisico wordt het effect van de meest ongunstige verandering in de rente volgens voorgeschreven stijgings- en dalingsfactoren benaderd.
- S2 is het zakelijke-waardenrisico. Dit betreft het risico dat de waarde van beleggingen in aandelen en vastgoed daalt. Door S2 wordt het effect bepaald van een daling van de waarde van aandelen ontwikkelde markten en beursgenoteerd vastgoed met standaard 30% (S2A), in aandelen opkomende markten met standaard 40% (S2B), in niet-beursgenoteerde aandelen met standaard 40% (S2C) en in . niet-beursgenoteerd vastgoed, waarbij de waarde van de beleggingen wordt aangepast voor financiering met vreemd vermogen, met standaard 15% (S2D).
- S3 is het valutarisico. Dit betreft het risico dat ontstaat bij het in bezit hebben van beleggingen in buitenlandse valuta door wijzigingen in de wisselkoers waardoor deze minder waard worden. Indien het valutarisico (deels) wordt afgedekt wordt hiermee rekening gehouden. Bij de berekening van het effect van dit risico wordt rekening gehouden met een daling van valutakoersen in ontwikkelde markten ten opzichte van de euro met 20% en voor opkomende markten met 35%.
- S4 is het grondstoffenrisico. Dit betreffen alle risico's die te maken hebben met beleggingen in grondstoffen (commodities), zoals risico's die voortvloeien uit een veranderend vraag en aanbod. De buffer wordt berekend rekening houdend met het effect van een daling van de waarde van de beleggingen in grondstoffen met 35%.
- S5 is het kredietrisico. Dit betreft het risico van een verlies dat optreedt wanneer een kredietnemer zijn beloofde betalingen niet nakomt. Voor de berekening van de buffer wordt gebruik gemaakt van het effect van een stijging van de gewogen gemiddelde rentemarge (credit spread) met een aantal basispunten, afhankelijk van de ratingklasse van het instrument.
- S6 is het verzekeringstechnisch risico. Dit zijn alle risico's welke voortkomen uit verplichtingen uit hoofde van verzekeringsactiviteiten. Het vereiste vermogen voor verzekeringstechnische risico's

wordt bepaald door het procesrisico, de trendsterfteonzekerheid (TSO) en de negatieve stochastische afwijkingen (NSA).

- S7 is het liquiditeitsrisico. Dit betreft het risico dat de organisatie over onvoldoende middelen beschikt om aan de directe verplichtingen te voldoen. In het standaardmodel voor de bepaling van het vereist eigen vermogen is de gevoeligheid van het eigen vermogen voor liquiditeitsrisico gelijkgesteld aan 0%.
- S8 is het concentratierisico. Dit is het risico dat optreedt wanneer een groot deel van het vermogen bij één debiteur geconcentreerd blijkt te zijn. In het standaardmodel voor de bepaling van het vereist eigen vermogen is de gevoeligheid van het eigen vermogen voor concentratierisico gelijkgesteld aan 0%.
- S9 is het operationeel risico. Dit is het risico dat door het tekortschieten van de werking van de eigen organisatie fouten niet tijdig opgemerkt worden of tot fraude kunnen leiden. Dit risico is op nul gesteld in de VEV-formule, maar hiervoor kan een aanvullende buffer worden gevormd. In het standaardmodel voor de bepaling van het vereist eigen vermogen is de gevoeligheid van het eigen vermogen voor operationeel risico gelijkgesteld aan 0%.
- S10 is het risico actief beheer. Dit is het risico dat ontstaat doordat vermogensbeheerders actief beheer voeren op (delen van) de beleggingsportefeuille. De mate van actief beheer wordt doorgaans bepaald aan de hand van de tracking error ten opzichte van de voor de (deel)portefeuille vastgelegde benchmark en aan de hand van de total expense ratio.

Bijlage 2.2: Voorbeeld rolverdeling

In deze bijlage is een voorbeeld van een rolverdeling opgenomen, zoals de accountant en de certificerend actuaire in de praktijk (situatieafhankelijk) zouden kunnen toepassen, en waarin indicatief de mogelijk te verrichten werkzaamheden zijn uitgewerkt. Daarbij controleert in beginsel de accountant de basisgegevens (gegeven de methodiek en uitgangspunten) en de certificerend actuaire de gekozen VEV-methodiek en berekening (inclusief schokken) voor alle varianten. Daarbij stelt de certificerend actuaire vast dat de basisgegevens juist en volledig in de VEV-berekening zijn gebruikt. Bepaalde controles of werkzaamheden kunnen in voorkomende situaties bijvoorbeeld door een accountant van de vermogensbeheerder worden uitgevoerd. Dit kan invloed hebben op de eigen werkzaamheden die de accountant en certificerend actuaire uitvoeren. Hierbij geldt dat het de verantwoordelijkheid van eenieder is om te bepalen welke werkzaamheden moeten worden verricht om van de werkzaamheden van de ander gebruik te kunnen maken. Tevens wordt bij het bepalen van de uit te voeren werkzaamheden de materialiteit en risico-inschatting door de accountant in overweging genomen.

Primair aandachtsgebied	Accountant	↔	Certificerend actuaire
Algemeen			
Toetsing gekozen VEV-methodiek en uitgangspunten			√
Toetsing op aanpassingen/afwijkingen t.o.v. standaardmodel			√
Vaststellen aansluiting berekening met VEV-basisgegevens			√
Nagaan of de feitelijke uitvoering van het beleggingsbeleid conform de strategische uitgangspunten plaatsvindt			√
Toetsing juistheid en volledigheid toegepaste schokken en VEV-berekening (initieel en evenwichtssituatie) • op basis van strategische mix • op basis van feitelijke mix			√
Vaststellen aansluiting VEV-uitkomsten met jaarrekening en jaarstaten	√		
Onderzoek beschikbaarheid doorkijkinformatie fondsen	√		
S1 – renterisico			
Vaststellen consistente rubricering met jaarrekening	√		
Kasstromen op vastrentende waarden en derivaten • vaststellen volledigheid op productniveau • vaststellen juistheid berekening per type product (op basis van deelwaarneming) • vaststellen aansluiting met marktwaarde volgens jaarrekening • wqztoepassing doorkijkprincipe	√		
Renteafdekking • op basis van strategische mix • op basis van feitelijke mix			√
Analyse VEV-uitkomsten t.o.v. voorgaand jaar en ontwikkelingen in de portefeuille			√
S2 – risico zakelijke waarden			
Vaststellen consistente rubricering met jaarrekening	√		
Vaststellen aansluiting met marktwaarde volgens jaarrekening • directe beleggingen (aansluiting met (gecontroleerde) jaarrekening) • indirecte beleggingen (aansluiting met (gecontroleerde) fondsopgave)	√		
Analyse VEV-uitkomsten t.o.v. voorgaand jaar en ontwikkelingen in de portefeuille			√
S3 – valutarisico			

Beleggingen in vreemde valuta	√		
• directe beleggingen (naar ontwikkelde en opkomende markten)			
• indirecte beleggingen (naar ontwikkelde en opkomende markten)			
Vaststellen aansluiting marktwaarde van valutatermijncontracten volgens jaarrekening	√		
• directe beleggingen (aansluiting met (gecontroleerde) jaarrekening)			
• indirecte beleggingen (aansluiting met (gecontroleerde) fondsopgave)			
Valuta-afdekking			
• op basis van feitelijke mix (naar ontwikkelde en opkomende markten)	√		
• op basis van strategische mix (naar ontwikkelde en opkomende markten)	√		
Analyse VEV-uitkomsten t.o.v. voorgaand jaar en ontwikkelingen in de portefeuille			√
S4 – grondstoffenrisico			
Vaststelling aansluiting met marktwaarde volgens (gecontroleerde) jaarrekening	√		
• directe beleggingen			
• indirecte beleggingen			
Analyse VEV-uitkomsten t.o.v. voorgaand jaar en ontwikkelingen in de portefeuille			√
S67 verzekeringstechnisch risico			
Toetsing onderliggende technische voorzieningen			√
Toetsing (gemiddelde) leeftijden en kwalificatie regelingen			√
Analyse VEV-uitkomsten t.o.v. voorgaand jaar en ontwikkelingen in het deelnemersbestand			√
S – liquiditeitsrisico, S8 – concentratierisico, S9 – operationeel risico			
Toetsing van onderbouwing of risico van toepassing is en toetsing inschatting			√
Analyse VEV-uitkomsten t.o.v. voorgaand jaar			√
S10 – actief beheerisico			
Controle ex-ante tracking error	√		
Analyse VEV-uitkomsten t.o.v. voorgaand jaar en ontwikkelingen in de portefeuille			√

Bijlage 3: Rol van de certificerend actuaire - impactanalyse (art 126-140 Pw) FTK

In het navolgende is een voorbeeld opgenomen van mogelijke werkzaamheden uit te voeren door de certificerend actuaire of accountant.

Artikel Pw	Betreft	Impact op jaarverslaglegging (pensioenfondsen)	Impact op controlewerkzaamheden
126	Vaststelling technische voorzieningen (TV)	De TV zijn gewaardeerd op basis van marktwaardering. Grondslagen zijn gebaseerd op prudente beginselen. De TV zijn toereikend om het geheel van de pensioenverplichtingen na te komen. AG-guidance legt dit uit als: 'de hoogte van de voorzieningen bevindt zich ten minste op het niveau dat uitgaande van realistische grondslagen als prudent te kenmerken is.' Methodiek en grondslagen blijven van jaar op jaar ongewijzigd, tenzij verandering vanwege juridische, demografische of economische omstandigheden. De actuariële analyse (technische analyse) sluit aan op rekening van baten en lasten. RJ 610.244 t/m 267.	Eigen werkzaamheden certificerend actuaire: - vaststellen dat grondslagen zijn gebaseerd op prudente beginselen: - o meest recente AG-prognosetafel met correctie ervarings-sterfte; - o gebruik DNB RTS; - o kostenopslagen voldoende voor zelfstandige afwikkeling psf; - vaststellen dat alle reglementaire pensioentoezeggingen in TV zijn verwerkt (volledigheid); - steekproefsgewijze controle van gehanteerde contante waarde-factoren, al dan niet met gebruikmaking werkzaamheden van het pensioenfonds; - vaststellen dat methodiek consistent is met voorgaande jaren; - nalopen van actuariële analyse als plausibiliteitscheck op het verloop van de TV. Eigen werkzaamheden accountant: - overleg met actuaire over uitgangspunten, bevindingen en conclusies t.a.v. toereikendheid, marktwaardering, prudente beginselen, consistentie en FTK; - controle basisgegevens, waarin begrepen aanspraken en rechten; - toepassen van NBA-handreiking 1116; - de accountant kan overwegen een dossierreview bij de certificerend actuaire uit te voeren.
127	Financiering ouderdomspensioen	Ouderdomspensioen wordt gefinancierd op kapitaaldekking.	Eigen werkzaamheden certificerend actuaire: - vaststellen dat inderdaad sprake is van fondsvorming voor die pensioenonderdelen waar dat wettelijk vereist is. Eigen werkzaamheden accountant:

Artikel Pw	Betreft	Impact op jaarverslaglegging (pensioenfondsen)	Impact op controlewerkzaamheden
		RJ 610: geen.	- bevestiging vragen aan actuaire dat te allen tijde (dus ook tussentijds) sprake is van toepassing van het stelsel van kapitaaldekking voor de relevante pensioensoorten.
128	Kostendekkende premie	De in jaarverslag en jaarrekening vermelde kostendekkende premie en kostendekkende premie (hierna: KDP) zijn vastgesteld conform de wettelijke voorschriften. Zie ook artikel 130 Pw. RJ 610.312.	Eigen werkzaamheden certificerend actuaire - vaststellen dat de kostendekkende premie alle vereiste elementen bevat; - vaststellen dat alle elementen van de kostendekkende premie correct zijn vastgesteld (i.e. op basis van marktwaarden en inclusief een opslag voor opbouw van het vereist eigen vermogen); - bij gebruikmaking van een gedempte premie nagaan of de premiedemping conform afspraken in ABTN (Actuariële en Bedrijfstechnische nota) en uitvoeringsovereenkomst is toegepast en of deze pensioenfondsafspraken voor premiedemping passen binnen de wet- en regelgeving hierover. Eigen werkzaamheden accountant: - vaststellen dat alle verplichte elementen zijn meegenomen; - vaststellen van het verband tussen pensioenopbouw in de jaarrekening en de actuariële koopsom in de KDP; - vaststellen dat de opslagen voor solvabiliteit en kosten consistent en in overeenstemming met ABTN, VEV en wet- en regelgeving zijn opgesteld; - bespreken van de uitgangspunten met actuaire, inclusief afwijkingen bij toepassing gedempte Kostendekkende premie; - kennisnemen van de uitkomst van de toets en bespreken welke maatregelen door het pensioenfonds moeten worden genomen.
129	Premieterugstorting of – korting	De feitelijke premie is hoger dan de kostendekkende premie, behoudens specifieke omstandigheden. RJ 610.312.	Eigen werkzaamheden certificerend actuaire: - vaststellen dat de feitelijke betaalde premie ten minste gelijk is aan de gedempte premie;

Artikel Pw	Betreft	Impact op jaarverslaglegging (pensioenfondsen)	Impact op controlewerkzaamheden
			- als de feitelijk betaalde premie lager is dan de gedempte premie vaststellen dat is voldaan aan de criteria voor premierugstorting dan wel premiekorting. Eigen werkzaamheden accountant: - bevestiging vragen bij de actuaire omtrent de juiste toepassing van de wettelijke regels; - vaststellen dat in geval van premiekorting of -restitutie is voldaan aan de bepalingen van art 129 Pw met betrekking tot premiestelling, VEV, dekking door waarden, vereiste consistentie en het voldoen aan de voorwaarden met betrekking tot toeslagen.
130	Vermelding premie	In de jaarrekening en in het jaarverslag is de hoogte vermeld van de samenstelling van de totale kostendeekkende premie, de totale gedempte premie en de totale feitelijke premie. RJ 610.312.	Eigen werkzaamheden certificerend actuaire: - vaststellen dat de totale kostendeekkende premie, de totale gedempte premie en de totale feitelijke premie zijn vermeld in de jaarrekening en in het jaarverslag. Eigen werkzaamheden accountant: - vaststellen of de juiste en volledige toelichting (conform artikel 130 Pw) is opgenomen in jaarrekening en bestuursverslag.
130a	Vermelding premiecomponenten	In de jaarrekening en jaarverslag is de samenstelling van de feitelijke premie en de hoogte van de premiecomponenten vermeld.	Eigen werkzaamheden certificerend actuaire: - vaststellen dat de samenstelling van feitelijke premie en de hoogte van de premiecomponenten zijn vermeld in de jaarrekening en in het jaarverslag. Eigen werkzaamheden accountant: - vaststellen of de juiste en volledige toelichting (conform artikel 130a Pw) is opgenomen in jaarrekening en bestuursverslag.
131	Minimaal vereist eigen vermogen (MVEV)	Het eigen vermogen moet groter zijn dan het MVEV.	Eigen werkzaamheden certificerend actuaire: - vaststellen dat het MVEV is bepaald conform de wet- en regelgeving; - vaststellen dat het eigen vermogen ter dekking van het MVEV is bepaald conform de wet- en regelgeving;

Artikel Pw	Betreft	Impact op jaarverslaglegging (pensioenfondsen)	Impact op controlewerkzaamheden
		RJ 610.239.	- nagaan of het aanwezig eigen vermogen ter dekking van het MVEV ten minste gelijk is aan het MVEV; - constateer dat er sprake is van een dekkingstekort als het MVEV niet aanwezig is. In dat geval beoordeelt de certificerend actuaire de financiële positie als 'slecht'. Eigen werkzaamheden accountant: - vaststellen van de materiële juistheid en de volledigheid van de invoergegevens; - vaststellen de rekenkundige juistheid van de berekening (waaronder toepassing van door DNB voorgeschreven modelberekening); - vaststellen juiste toepassing RJ 610.239; - vaststellen of alle componenten van het aanwezige eigen vermogen volgens de jaarrekening in aanmerking komen om te worden betrokken in de toets; - vaststellen door narekenen of het aanwezige eigen vermogen volgens de jaarrekening groter is dan het MVEV; vaststellen dat indien niet wordt voldaan aan de toets door de certificerend actuaire hiervan melding wordt gemaakt in de actuariële verklaring.
132	Vereist eigen vermogen (VEV)	Het eigen vermogen moet groter zijn dan het VEV.	Eigen werkzaamheden certificerend actuaire: - vaststellen of terecht het standaardmodel is toegepast - vaststellen dat het VEV is vastgesteld conform de wet- en regelgeving. Uitgangspunt is dat het VEV zodanig is vastgesteld dat het 97,5% zekerheid geeft voor een periode van 1 jaar. Vertrekpunt daarbij is wet- en regelgeving alsmede het beleid zoals vastgelegd in ABTN en beleggingsplan. De certificerend actuaire kan voor toetsing niet uitsluitend kijken naar vaste rekenregels, maar moet ook bijzonder omstandigheden nagaan; - nagaan of de feitelijke uitvoering van het (beleggings)beleid conform de strategische uitgangspunten van het pensioenfonds plaatsvindt;

Artikel Pw	Betreft	Impact op jaarverslaglegging (pensioenfondsen)	Impact op controlewerkzaamheden
		RJ 610.239.	- constateer dat er sprake is van een reservetekort als het VEV niet aanwezig is. In dat geval beoordeelt hij de financiële positie als 'niet voldoende'. Eigen werkzaamheden accountant: - vaststellen van de materiële juistheid en de volledigheid van de invoergegevens; - kennisnemen van de wijze waarop de buffers voor het rente- en kredietrisico's worden berekend (onder meer kasstromen in relatie tot de balanswaarde en de toepassing van derivaten); - vaststellen de rekenkundige juistheid van de berekening (waaronder toepassing 'Wortel'-formule); - vaststellen juiste toepassing RJ 610.239; - vaststellen of alle componenten van het aanwezige eigen vermogen volgens de jaarrekening in aanmerking komen om te worden betrokken in de toets (waaronder bestemmingsreserves VPL, etc.); - vaststellen door narekenen of het aanwezige eigen vermogen volgens de jaarrekening groter is dan het VEV; - vaststellen dat indien niet wordt voldaan aan de toets door de certificerend actuaire hiervan melding wordt gemaakt in de actuariële verklaring.
133	Dekking door waarden	De dekkingsgraad moet groter zijn dan 100% (zie ook 134, 138, 139 en 140).	Eigen werkzaamheden certificerend actuaire: - nagaan of het aanwezig vermogen (gecorrigeerd voor verstrekte leningen) hoger is dan de technische voorzieningen; - constateer dat er sprake is van onderdekking als de technische voorzieningen niet volledig door waarden zijn gedekt. Eigen werkzaamheden accountant: - vaststellen dat het eigen vermogen volgens de jaarrekening positief is;

Artikel Pw	Betreft	Impact op jaarverslaglegging (pensioenfondsen)	Impact op controlewerkzaamheden
			- vaststellen in welke mate adequate spreiding in waarde aanwezig zijn met betrekking tot liquiditeits- en concentratierisico's; - vaststellen in welke mate sprake is van niet ter vrije beschikking staande activa; - vaststellen in welke mate sprake is van activa die staan tegenover bestemmingsreserves; - vaststellen dat indien niet wordt voldaan aan de toets door de certificerend actuaire hiervan melding wordt gemaakt in de actuariële verklaring; - vaststellen dat bij beleidsdekkingsgraad kleiner dan 100% geen ingaande en uitgaande waardeoverdrachten worden afgewikkeld.
133a	Beleidsdekkingsgraad	De beleidsdekkingsgraad van een pensioenfonds is de gemiddelde dekkingsgraad van de 12 maanden voorafgaand aan het moment van vaststelling.	Eigen werkzaamheden certificerend actuaire: - vaststellen dat de beleidsdekkingsgraad juist is vastgesteld; - uitvoeren van een plausibiliteitscheck op de ontwikkeling van de gerapporteerde maanddekkingsgraden en berekende beleidsdekkingsgraad ultimo boekjaar. Eigen werkzaamheden accountant: - vaststellen dat de beleidsdekkingsgraad juist is vastgesteld; - vaststellen dat de beleidsdekkingsgraad is gemeld aan DNB; - beoordelen van proces maandelijkse berekening dekkingsgraad; - uitkomsten plausibiliteitscheck actuaire evalueren.
133b	Melding reële dekkingsgraad aan toezichthouder	Een pensioenfonds is verplicht om jaarlijks de hoogte van de reële dekkingsgraad van het pensioenfonds aan de toezichthouder te melden.	Eigen werkzaamheden certificerend actuaire: - vaststellen dat de reële dekkingsgraad juist is vastgesteld; - vaststellen dat de reële dekkingsgraad is gemeld aan DNB Eigen werkzaamheden accountant: - kennismaken van de bevindingen van de actuaire;

Artikel Pw	Betreft	Impact op jaarverslaglegging (pensioenfondsen)	Impact op controlewerkzaamheden
			- vaststellen dat de reële dekkingsgraad is gemeld aan DNB.
134	Korting aanspraken en rechten	De kortingsmaatregel is een noodmaatregel die alleen in uiterste gevallen ingezet mag worden.	Eigen werkzaamheden certificerend actuaire: - vaststellen dat de financiële opzet van het fonds zodanig is dat een korting normaal gesproken niet zal optreden; - als er desondanks toch een korting wordt toegepast, dan constateren dat daarbij aan de wet- en regelgeving dienaangaande is voldaan; - nagaan of een korting pas in de technische voorzieningen wordt verwerkt zodra die korting onvoorwaardelijk is geworden en neemt hierover een passage op in zijn actuariële verklaring. Eigen werkzaamheden accountant: - toepassen van eventuele specifieke uitingen in dit kader van bijvoorbeeld beroepsorganisatie (zoals NBA Audit Alert) of toezichthouders (zoals DNB Open Boek); - bevestiging vragen bij de actuaire dat voldaan aan relevante wet- en regelgeving; - vaststellen dat het onderscheid tussen voorwaardelijke en onvoorwaardelijke kortingen juist wordt toegepast bij het opmaken van de jaarrekening.
135	Beleggingen	Het beleggingsbeleid is in overeenstemming met de prudent-person regel. Een pensioenfonds vermeldt in zijn bestuursverslag op welke wijze in het beleggingsbeleid rekening wordt gehouden met milieu en klimaat, mensenrechten en sociale verhoudingen.	Eigen werkzaamheden certificerend actuaire: - nagaan of er sprake is van een beleggingsbeleid in het belang van aanspraak- en pensioengerechtigden; - nagaan of het beleid, de opzet van de organisatie en beheersmaatregelen passend zijn voor het fonds en voldoende zijn vastgelegd in de diverse fondsdocumenten; - vaststellen dat beleggingen in de eigen onderneming vallen binnen de wettelijke maxima; - nagaan of de feitelijke uitvoering in overeenstemming is met het beleid;

Artikel Pw	Betreft	Impact op jaarverslaglegging (pensioenfondsen)	Impact op controlewerkzaamheden
			- kennismaken van de bevindingen van de accountant dat de beleggingen zijn gewaardeerd op basis van marktwaardering; - vaststellen dat de vermelding in het bestuursverslag is gedaan. Eigen werkzaamheden accountant: - kennismaken van de bevindingen van de actuaire; - aandachtspunten: - o beleggingen in belang van deelnemers; - o maximum beleggen in bijdragende onderneming; - o toepassen marktwaardering; - vaststellen dat alle verbonden partijen bekend zijn; - vaststellen dat de vermelding in het bestuursverslag is gedaan.
136	Leningen	Het pensioenfonds gaat geen leningen aan behalve voor liquiditeitsdoelstellingen. RJ 610.240-243 inzake achtergestelde leningen. Zie ook artikel 375 en 376 BW2 Titel 9 over 'schulden' en achterstelling.	Eigen werkzaamheden certificerend actuaire: - vaststellen dat het fonds geen leningen is aangegaan anders dan die welke passen binnen de wet- en regelgeving; - nagaan of achtergestelde leningen verwerkt zijn conform wet- en regelgeving. Eigen werkzaamheden accountant: - vaststellen (achtergestelde) leningen volledig zijn verantwoord (eigen waarneming door controle aan de hand van beschikbare documentatie); - kennismaken van de bevindingen van de actuaire; - in geval van leningen nagaan of het pensioenfonds heeft voldaan aan de eisen van artikel 136 Pw.
137	Voorwaardelijke toeslagverlening	Bij voorwaardelijke toeslagen gelden specifieke voorschriften voor berekening, toekenning en communicatie.	Eigen werkzaamheden certificerend actuaire: - nagaan of er sprake is van voorwaardelijke toeslagen en of hierover conform wet- en regelgeving wordt gecommuniceerd in formele fondsdocumenten;

Artikel Pw	Betreft	Impact op jaarverslaglegging (pensioenfondsen)	Impact op controlewerkzaamheden
		RJ 610.251 t/m 255 (specifiek over indexatie).	- nagaan of bij toekenning voorwaardelijke toeslagen voldaan is de wettelijke vereisten alsmede de eisen voor toekomstbestendigheid; - in de actuariële verklaring betreft de certificerend actuaire de mogelijkheden van toeslagverlening. Eigen werkzaamheden accountant: - kennisnemen van de bevindingen van de actuaire; - vaststellen of sprake is van een 'constructieve obligation', inhaalindexaties en de mate van (on)voorwaardelijkheid.
138	Herstelplan	Een eventueel herstelplan moet voldoen aan de wet- en regelgeving.	Eigen werkzaamheden certificerend actuaire: - nagaan of er een door DNB goedgekeurd herstelplan is in het geval van een reservetekort. In dat geval toetst de certificerend actuaire het conceptplan op concreetheid en haalbaarheid; - nagaan of het pensioenfonds handelt overeenkomstig het herstelplan; - stel vast dat het pensioenfonds rapporteert over de uitvoering van het plan conform wet- en regelgeving. Eigen werkzaamheden accountant: - kennisnemen van de bevindingen van de actuaire; - kennisnemen van de bij het pensioenfonds aanwezige documentatie en relevante correspondentie DNB; - meldingsplicht in relatie tot artikel 170 Pw.
139	Actualisatie herstelplan	Een eventueel herstelplan moet concreet en haalbaar blijven.	Eigen werkzaamheden certificerend actuaire: - nagaan of er gebeurtenissen zijn die bijstelling van een eventueel herstelplan noodzakelijk maken; - nagaan of eventuele opmerkingen van DNB ten aanzien van het herstelplan worden opgevolgd. Eigen werkzaamheden accountant: - kennisnemen van bevindingen van de actuaire.

Artikel Pw	Betreft	Impact op jaarverslaglegging (pensioenfondsen)	Impact op controlewerkzaamheden
140	Maatregel minimaal vereist eigen vermogen	Indien een pensioenfonds de beleidsdekkingsgraad te laag onder het MVEV ligt dan worden overeenkomstig de regels van het FTK pensioenaanspraken en –rechten verminderd.	Eigen werkzaamheden certificerend actuaire: - nagaan of een korting conform de wettelijke vereisten is vastgesteld en op de juiste wijze is verwerkt in de technische voorzieningen; - nagaan dat het pensioenfonds handelt overeenkomstig het herstelplan. Eigen werkzaamheden accountant: - kennisnemen van de bevindingen van de actuaire; - kennisnemen van de bij het pensioenfonds aanwezige documentatie en relevante correspondentie DNB; - meldingsplicht in relatie tot artikel 170 Pw; - vaststellen dat de vermindering van pensioenaanspraken en –rechten juist is verwerkt in de technische voorzieningen; - vaststellen dat de vermindering op basis van het herstelplan en de hieruit voortvloeiende maatregelen op adequate wijze is opgenomen in de toelichting.

Bijlage 4: Voorbeeld ‘instructies’ van de accountant aan de certificerend actuaris

In het navolgende is een voorbeeld opgenomen van instructies. Dit betreft nadrukkelijk een voorbeeld en geen voorschrift, noch naar vorm, noch naar inhoud (de beschreven werkzaamheden e.d.). Op onderdelen zou een kortere tekst gehanteerd kunnen worden, door te verwijzen naar deze NBA-handreiking.

CLIENT NAAM

**Instructies aan
NAAM ACTUARIS
inzake jaarrekeningcontrole 20XX
van Stichting XYZ Pensioenfonds**

DATUM

[XXXXXXXX]
t.a.v. [XXXXXXXX]
[XXXXXXXX]
[XXXXXXXX]

Datum	Behandeld door	Ons kenmerk
[XXXXXXXX]	[XXXXXXXX]	[XXXXXXXX]

Onderwerp
Instructieset controle 20XX (naam cliënt)

Geachte heer/mevrouw....,

Hierbij ontvangt u het concept van onze instructieset in verband met de controle 20XX van Naam cliënt (hierna: 'pensioenfonds') gericht op de wijze waarop wij als accountant gebruik maken van de werkzaamheden van de certificerend actuaris ten behoeve van het verzamelen van voldoende en geschikte controle-informatie voor het afgeven van een controleverklaring bij de jaarrekening, verslagstaten en (indien van toepassing) de transitie naar de Wet Toekomst Pensioenen (hierna Wtp).

Deze instructieset geeft een overzicht van de verantwoordelijkheden van Naam actuaris en Naam accountant. (hierna: verkorte naam accountant) binnen de samenwerking rond de jaarrekening en verslagstaten van het pensioenfonds, de doelstellingen en aanpak van de accountantscontrole van het pensioenfonds, alsmede het onderzoek naar de interne beheersmaatregelen bij van het pensioenfonds en de communicatie en rapportages tussen: verkorte naam accountant en naam actuaris.

Deze instructieset is mede gebaseerd op de NBA-handreiking *Gebruikmaken van de werkzaamheden van de certificerend actuaris bij de controle van de jaarrekening, staten van pensioenfondsen en de controle van de transitie naar Wet toekomst pensioenen (Wtp)* d.d. XXXXXX 20XX, zoals vastgesteld door de NBA. Deze NBA-handreiking is tot stand gekomen mede in samenspraak met vertegenwoordigers van het Actuarieel Genootschap.

Wij zien er naar uit onze plezierige samenwerking voort te zetten.

Hoogachtend,

Naam accountant

[naam tekenend accountant]

Inhoud

- 1 Korte beschrijving van de cliënt
 - 1.1 Algemeen
 - 1.2 Organisatie [pensioenfonds]
 - 1.3 De pensioenregeling
- 2 Bij (naam cliënt) betrokken partijen
- 3 Aanpak van de controle
 - 3.1 Rol Accountant
 - 3.2 Rol certificerend actuaris
 - 3.3 Communicatie
 - 3.4 Overwegingen ter zake van de materialiteit
 - 3.5 Overwegingen ter zake van de onafhankelijkheid
 - 3.6 Schematische weergave van de werkzaamheden

Bijlage 1: Bevestiging ontvangst controle-instructies en onafhankelijkheid

Bijlage 2: Overzicht richtinggevende aandachtspunten inzake de controle

Bijlage 3: Onderwerpen ter afstemming accountant en actuaris inzake werkplan

Bijlage 4: Onderwerpen ter afstemming accountant en actuaris wederzijdse bevindingen

Bijlage 5: Onderwerpen ter afstemming accountant en actuaris inzake basisgegevens

Bijlage 6: Afstemming controlewerkzaamheden certificerend actuaris bij transitie naar Wtp

1 Korte beschrijving van de cliënt

1.1 Algemeen

Algemene beschrijving van de cliënt toevoegen.

1.2 Organisatie (pensioenfonds)

Organisatie processen cliënt toevoegen.

1.3 De pensioenregeling

Belangrijkste kenmerken pensioenregeling toevoegen.

2 Bij (naam cliënt) betrokken partijen

Voor de controle van de jaarrekening, verslagstaten en de controle van de transitie naar Wet toekomst pensioenen (Wtp) oftewel het invaren van het pensioenfonds zijn een externe accountant en waarmerkend actuaris aangesteld. De opzet van beide controles is dat de accountant van het pensioenfonds (XXXXXX) verantwoordelijk is voor de controle van de gehele jaarrekening en de controle van de transitie naar Wtp en in dat kader in belangrijke mate steunt op de werkzaamheden van een externe, certificerend actuaris (XXXXXX). De rol van adviserend actuaris wordt vervuld door (XXXXXX).

In het vervolg van dit document wordt specifiek aandacht besteed aan de samenwerking die tussen de certificerend actuaris (hierna kortweg 'actuaris') en externe accountant (hierna kortweg 'accountant') zijn overeengekomen en die de efficiency van de controle van de jaarrekening en de controle van de transitie naar de Wtp dient te waarborgen.

De contactpersonen van de betrokken partijen zijn hiernaast weergegeven.

In bijlage XX bij deze set is een overzicht opgenomen van de communicatiestromen die tussen de verschillende betrokken partijen zullen plaatsvinden.

EXTERNE ACCOUNTANT

Naam accountantskantoor
Bezoekadres

Postadres

Naam tekeningbevoegde

Tel:

E-mail:

CERTIFICEREND ACTUARIS:

Naam accountantskantoor
Bezoekadres

Postadres

Naam tekeningbevoegde

Tel:

E-mail:

ADVISEREND ACTUARIS:

Naam accountantskantoor
Bezoekadres

Postadres

Naam tekeningbevoegde

Tel:

E-mail:

3 Aanpak van de controle

3.1 Rol externe accountant

(Naam accountant) dient als accountant van (naam cliënt) haar oordeel bij de verschillende verantwoordingen voor een belangrijk deel te onderbouwen met de werkzaamheden die door (naam actuaris) in opdracht van (naam cliënt) zijn uitgevoerd.

Indien informatie om te worden gebruikt als controle-informatie is opgesteld door gebruikmaking van het werk van een door het management ingeschakelde deskundige, dient de accountant, voor zover nodig, rekening houdend met de significantie van het werk van de deskundige voor de doeleinde van de accountant:

- 1 de competentie, capaciteiten en de objectiviteit van die deskundige te evalueren;
- 2 een inzicht te verwerven in het werk van die deskundige;
- 3 de geschiktheid van het werk van die deskundige als controle informatie voor de relevante bewering te evalueren.

Over de inrichting van werkzaamheden en rapportages moet vooral bij aanvang van de controle overleg plaatsvinden teneinde te voorkomen dat achteraf bezien over en weer niet aan de verwachtingen is voldaan.

In bijlage 1 is een bevestiging van de ontvangst van deze instructieset opgenomen. (naam actuaris) dient deze bevestiging aan (Naam accountant) te retourneren.

De accountant heeft de eindverantwoordelijkheid met betrekking tot het oordeel over de getrouwheid van de jaarrekening van het pensioenfonds en van andere financiële informatie op grond van de PW, dan wel soortgelijke op pensioenfondsen betrekking hebbende wet en regelgeving. De accountant is eindverantwoordelijk voor de controlemaatregelen die de accountant in staat stellen tot het eindoordeel (middels een controleverklaring) te komen.

Voor wat betreft de controle van de pensioenverplichtingen houdt de accountant bij het opzetten van diens controleaanpak de risicoanalyse en uitvoering van de controleaanpak rekening met de relatieve omvang van de post en het feit dat het een schattingspost betreft met inherent (potentieel) materiële onzekerheden, die deels worden gemitigeerd doordat in de branche consensus bestaat omtrent aanvaardbare waarderingstechnieken dienaangaande (Standaard 540).

In de samenwerking tussen (Naam accountant) en (naam actuaris) zal overeenkomstig de NBA-handreiking onderscheid worden gemaakt naar de volgende deelgebieden:

- 1 Basisgegevens pensioenverplichtingen onder FTK
- 2 Basisgegevens vermogensreizen;
- 3 Toetsing technische voorzieningen;
- 4 Toetsing vermogensreizen;
- 5 Toetsing overig bepalingen uit art 126-140 Pw.
- 6 Financiële overzicht inzake de verdeling van het pensioenvermogen op invaarmoment
- 7 Basisgegevens pensioenverplichtingen onder Wtp:

3.2 Rol certificerend actuaris

De actuaris heeft in overeenstemming met de relevante wetgeving de verantwoordelijkheid voor het geven van een oordeel over de toereikendheid (Pw) van de voorziening pensioenverplichtingen en de toetsing van de financiële positie. De actuaris stelt ten behoeve van diens oordeelvorming vast of deze gegevens juist en volledig zijn. Indien transitie naar de Wtp van toepassing is verstrekt de certificerend actuaris een actuariële verklaring bij het invaren.

De actuaris stelt vast dat de rekenregels en uitgangspunten voorafgaand aan de interne collectieve waardeoverdracht op individueel niveau toereikende technische voorzieningen zijn vastgesteld met betrekking tot de per de overdrachtsdatum aangevane pensioenverplichtingen. Het minimaal vereist eigen vermogen, de operationele reserve, de solidariteitsreserve, de overeengekomen collectieve voorzieningen en de persoonlijke pensioenvermogens zijn vastgesteld conform de daartoe vastgelegde rekenregels en wettelijke eisen.

Bovenstaande in overeenstemming met artikelen 150N en 150O Pw en artikel 46 lid 3 Besluit uitvoering Pw en Wvb.

De werkzaamheden door (Naam actuaris) zal onder meer uitmonden in:

- 1 Actuarieel rapport;
- 2 Actuariële verklaring bij de verslagstaten t.b.v. DNB;
- 3 Actuariële verklaring bij jaarrekening.
- 4 Actuariële verklaring bij invaren.

3.3 Communicatie

De accountant en de actuaris zijn ieder vanuit een eigen verantwoordelijkheid betrokken bij de controle van de financiële informatie van pensioenfondsen, zodat een zekere mate van dubbel uitgevoerde werkzaamheden onvermijdelijk is. Het ligt in de verwachting dat accountant en actuaris waar mogelijk en met inachtneming van de daarbij relevante beroepsregels beogen gebruik te maken van de wederzijdse werkzaamheden en dat zij elkaar gelegenheid bieden de daartoe benodigde werkzaamheden op efficiënte wijze te verrichten.

Gezien het voorgaande is voor een onderdeel over financiële informatie van pensioenfondsen waarin actuarieel bepaalde informatie-elementen van materieel belang voorkomen een gedegen en effectieve wederzijdse communicatie tussen de accountant en de actuaris van belang. De audit instructies geven een kader ter bevordering van de wederzijdse communicatie, ter verduidelijking van de wederzijdse verwachtingen en geeft de accountant ondersteuning bij het bepalen van de benodigde werkzaamheden.

De communicatie tussen accountant en actuaris biedt een belangrijke basis voor het kunnen steunen op wederzijdse werkzaamheden. Gelet op de ongedeelde verantwoordelijkheid van de accountant voor diens oordeel, bieden mondelinge informatie en schriftelijke rapportages op zichzelf niet voldoende basis voor de accountant om te kunnen komen tot een deugdelijke grondslag voor het oordeel omtrent de toereikendheid van de pensioenverplichtingen als onderdeel van de controle van de verantwoording als geheel.

Dit is naar zijn aard op grond van controlestandaarden het geval en geldt temeer doordat de pensioenverplichtingen veelal een zeer groot deel van de uit de balans blijken passiva bedragen, zodat reeds een kleine onvolkomenheid daarin een materiële impact zal (kunnen) hebben op het beeld van vermogen en/of resultaat.

De communicatie tussen accountant en actuaris dient tijdig plaats te vinden. Deze communicatie bevat een uiteenzetting van een wederzijds begrip van en inzicht in de rol, taak en verantwoordelijkheid van de accountant en de actuaris, de wijze waarop de competentie, capaciteiten en de objectiviteit van de deskundige kan worden vastgesteld, wederzijds begrip en inzicht van de uit te voeren werkzaamheden (voorzover relevant), de mate waarin en de wijze waarop gebruik wordt gemaakt van elkaars werkzaamheden, de daartoe te verrichten werkzaamheden en de vorm en inhoud van de communicatie tussen accountant en actuaris.

Effectieve wederzijdse communicatie brengt met zich dat accountant en actuaris elkaar onverwijld op de hoogte stellen van bevindingen die relevant zijn voor het functioneren van de ander. Bij de uitvoering van de werkzaamheden vindt waar nodig overleg plaats.

3.4 Overwegingen ter zake van de materialiteit

In het kader van hun afstemmingen bespreken de certificerend actuaris en de accountant de kwalitatieve factoren die zij van belang achten voor het bepalen van de materialiteit die gehanteerd gaat worden bij de controle van het betreffende pensioenfonds. Hierbij wordt het belang van de informatie vanuit de diverse mogelijke belanghebbenden overwogen. Tevens bespreken zij de hoogte die ieder van hen heeft bepaald. Indien de certificerend actuaris en de accountant een verschillende hoogte van de materialiteit bepalen en daaraan vasthouden, dan zal degene die de lagere materialiteit heeft vastgesteld, bepalen welke aanvullende werkzaamheden moeten worden verricht om het verschil te overbruggen.

Als uitkomst van het overleg documenteren de accountant en de certificerend actuaris in hun respectieve dossiers hoe het begrip materieel gedefinieerd wordt bij het betreffende pensioenfonds en, waar relevant, voor de afzonderlijke informatie elementen in de financiële verantwoording. Dit geeft hen de basis om in het kader van de opzet van de werkzaamheden en de evaluatie van bevindingen rekenschap te geven van de informatiebehoefte van de andere professional. Voor de beoordeling van de financiële positie en dus ook voor de materialiteit van een pensioenfonds, is de (beleids)dekkingsgraad onder het FTK een belangrijk begrip. De dekkingsgraad wordt bepaald door de aanwezige reserves en de voorziening pensioenverplichtingen voor rekening en risico van het pensioenfonds te delen door de voorziening pensioenvoorzieningen voor rekening en risico van het pensioenfonds. De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds is de gemiddelde dekkingsgraad van de 12 maanden voorafgaand aan het moment van vaststelling.

Het stichtingskapitaal en de reserves en de technische voorzieningen hebben zich de afgelopen jaren als volgt ontwikkeld (in miljoenen euro):

Jaar	Stichting- kapitaal en reserves	Technische voorzieningen	Totaal	Dekkings- graad	Beleids- dekkingsgraad
20X	XXX	XXX	XXX	XXX	XXX
20X	XXX	XXX	XXX	XXX	XXX
20X	XXX	XXX	XXX	XXX	XXX
20X	XXX	XXX	XXX	XXX	XXX
20X	XXX	XXX	XXX	XXX	XXX

De vereiste dekkingsgraad volgens het Financieel Toetsingskader bedraagt ultimo 20XX XXX%. Er is derhalve sprake van een reservetekort. Ervan uitgaande dat de dekkingsgraad ultimo boekjaar zich rond xx% begeeft wordt de planningmaterialiteit vastgesteld op xx% van de aanwezige reserves en de pensioenvoorziening, op basis van de cijfers van 20XX: xx% van € XXX bedraagt afgerond € XXX. De tresholdgrens wordt bepaald op € XXX. [Naam actuaris] dient alle geconstateerde onjuistheden die groter zijn dan de treshold in haar actuariael rapport te benoemen. Hierbij dient onderscheid gemaakt te worden in bekende onjuistheden en waarschijnlijke onjuistheden (bijvoorbeeld als gevolg van

extrapolatie, uitkomsten cijferanalyse en schattingen). Naar aanleiding van de definitieve jaarrekening zullen wij evalueren of de gehanteerde materialiteitsgrenzen nog steeds toepasbaar zijn.

Andere posten in de jaarrekening dan de pensioenverplichtingen en de beleggingen, kennen veelal een (veel) lagere omvang. De accountant gaat na of er aanleiding is om die posten met een lagere materialiteit te controleren, bijvoorbeeld vanwege de noodzaak te voldoen aan afspraken met werkgevers of wet- en regelgeving. De accountant gaat vervolgens na of de certificerend actuaris betrokken is bij de controle van die posten. Dit kan leiden tot aanvullende onderwerpen waarbij gebruik wordt gemaakt van de werkzaamheden van de certificerend actuaris.

De materialiteit zal in lijn zijn met de gehanteerde materialiteit voor de (jaarrekening) controle voorafgaand aan het jaar van invaren.

De accountant stelt met het bestuur in onderling overleg de rapportage drempel vast voor geconstateerde afwijkingen alsmede voor kleinere afwijkingen die om kwalitatieve redenen relevant zijn.

De vastgestelde materialiteit voor de controle werkzaamheden met betrekking tot het invaren en de rapportagedrempel zal met de certificerend actuaris moeten worden afgestemd.

3.5 Overwegingen ter zake van de onafhankelijkheid

(Naam accountant) zal met (naam actuaris) de onafhankelijkheid bespreken van de actuaris en diens actuariële bureau.

(naam actuaris) is verantwoordelijk voor het vaststellen van de onafhankelijkheid van (naam actuaris), (naam actuariële bureau) en haar personeel ten opzichte van (naam cliënt) en haar dochterondernemingen, een en ander in overeenstemming met de van toepassing zijnde wet- en regelgeving.

(naam actuaris) dient haar onafhankelijkheid aan (Naam accountant) te bevestigen.

Onafhankelijkheidskwesaties dienen onmiddellijk aan (Naam accountant) te worden gerapporteerd.

3.6 Schematische weergave van de werkzaamheden

	Planning	Interim-controle	Balanscontrole	Subsequent events/ verslagstaten
	<i>September</i>	<i>oktober-november</i>	<i>december-februari</i>	<i>maart-mei</i>
Doelstelling	Vorbereiden op uitvoering en rapportering controle	Controleren processen en bijzondere aandachtspunten	Controleren jaarrekening	Evalueren subsequent events, afronden controle en accountantsverslag respectievelijk het controleren van de verslagstaten
Activiteiten van accountant/ actuaire	- Afstemming instructies - Afstemming wederzijds werkplan tussen accountant en actuaire (zie bijlage 3)	- Bespreken aandachtspunten tussen accountant en actuaire (zie bijlage 2) - Afstemming basisgegevens tussen accountant en actuaire (zie bijlage 5)	- Controle basisgegevens - Overeengekomen specifieke werkzaamheden inzake kasstromen - Afstemming wederzijdse bevindingen tussen accountant en actuaire (zie bijlage 4)	- Afstemming wederzijdse bevindingen tussen accountant en actuaire (zie bijlage 4) - Evalueren nagekomen gebeurtenissen 20XX - Controle verslagstaten
Eindproducten van accountant en actuaire	- Geaccordeerde Audit-instructies - Het controleplan	- Rapportage aandachtspunten	- Assurance-rapport bij basisgegevens - Controleverklaring bij jaarcijfers - Rapport van feitelijke bevindingen bij de kasstromen - Actuarieel rapport - Actuariële verklaring	- Rapportage bij verslagstaten DNB inclusief controleverklaring accountant en actuariële verklaring actuaire.

LET OP: Bovenstaande schematische weergave van de werkzaamheden heeft enkel betrekking op het proces onder FTK. Voor wat betreft het proces voor fondsen die gaan invaren naar Wtp wordt verwezen naar het Servicedocument Toetsmoment 2 (TM2) van de Pensioenfederatie van november 2024, blz. 42.

Bijlage 1: Bevestiging ontvangst controle-instructies en onafhankelijkheid

(Naam kantoor accountant)
(naam tekeningbevoegde)

Datum

Behandeld door

Kenmerk

Betreft: bevestiging ontvangst van controle-instructies 20XX inzake (naam cliënt)

Geachte heer (naam accountant),

Hierbij bevestigen wij de ontvangst van uw instructies d.d. (datum invoegen) inzake de door (naam actuaris) uit te voeren controlewerkzaamheden met betrekking tot de certificering over 20XX van (naam cliënt). Wij bevestigen hierbij het volgende:

- 1 Wij zullen in staat zijn om de door u verstrekte instructies uit te voeren.
- 2 De instructies zijn duidelijk en de strekking van de werkzaamheden is ons duidelijk.
- 3 Wij zullen (naam accountant) voorzien van een afschrift van ons afsluitend memorandum, waarin de controle-instructies en aandachtspunten van (Naam accountant) zijn vertaald naar de door (naam actuaris) uitgevoerde werkzaamheden inclusief de daaruit voortgekomen conclusies en aanbevelingen.
- 4 Wij zullen nauw met uw team samenwerken en (Naam accountant) zal desgewenst tijdig toegang kunnen krijgen tot onze dossiers over 20XX teneinde kennis te kunnen nemen van de uitvoering en bevindingen van onze controlewerkzaamheden. (naam actuaris) zorgt voor waarborgen dat de te reviewen dossiers volledig zijn in het kader van de controle van de jaarcijfers 20XX en de verslagstaten 20XX van (naam cliënt).
- 5 (naam actuaris) is conform de voorschriften van het Actuarieel Genootschap en de bepalingen uit de Pensioenwet en lagere regelgeving, onafhankelijk van zowel (naam cliënt) als haar dochterondernemingen.
- 6 (naam actuaris) zal tijdig in overleg treden met (Naam accountant) als het gaat om kritische controle- of waarderingsvraagstukken.

Wij zullen (naam accountant) op de hoogte brengen van eventuele significante wijzigingen in de reikwijdte of diepgang van onze werkzaamheden met betrekking tot de certificering over 20XX en implicaties/bijzonderheden rondom de transitie van FTK naar Wtp van (naam cliënt).

(Naam actuariskantoor)

(naam actuaris)

Bijlage 2: Overzicht richtinggevende aandachtspunten inzake de controle

Inzake onderstaande richtinggevende aandachtspunten per significant onderdeel van de jaarrekening zullen wij kennisnemen van de door (naam actuaire) uitgevoerde werkzaamheden. Voor wat betreft de richtinggevende aandachtspunten voor de certificerende actuaire bij de controle op de transitie van FTK naar Wtp zie de uitwerking opgenomen in Bijlage "6. Taken Certificerend actuaire bij transitie" van deze Handreiking.

1 Voorziening pensioenverplichtingen (VPV)

Richtinggevende aandachtspunten in de controle van de posten:

- cijferbeoordeling mutaties in de voorziening pensioenverplichtingen en de analyse van de actuariële resultaten op sterfte, kosten, opbouw, etc.;
- cijferbeoordeling op de mutaties in de deelnemersaantallen en samenstelling van de VPV;
- verantwoording van niet uit de balans blijvende verplichtingen inzake de voorwaardelijke aanspraken;
- specificatie van de herverzekerde aanspraken;
- correctiefactoren langlevensrisico zijn gebaseerd op statistisch valide waarnemingen van de populatie van het fonds ten opzichte van de Nederlandse bevolking;
- bij de toetsing van deze correctiefactor dient te worden vastgesteld dat de voorschriften van DNB terzake zijn gevolgd;
- toetsing van de gehanteerde grondslagen, waaronder ervaringssterfte en kostenopslag;
- verwerking van (nieuwe) onvoorwaardelijke toezeggingen.

2 Herverzekeringsdeel technische voorzieningen

Richtinggevende aandachtspunten in de controle van de posten:

- overwegingen ten aanzien van de kredietwaardigheid van de herverzekerder.

3 Pensioenuitkeringen

Richtinggevende aandachtspunten in de controle van de posten:

- aansluiting tussen uitgekeerde bedragen en vrijval uit de VPV;
- kosten van indexering.

4 Waardeoverdrachten

Richtinggevende aandachtspunten in de controle van de posten:

- actuariële analyse op resultaten uit inkomende- en uitgaande waardeoverdrachten.

5 Vermogenseisen

Richtinggevende aandachtspunten in de controle van het vereist eigen vermogen:

- toetsing van gebruik juiste data beleggingen bij de berekening van de vermogenseisen;
- toetsing van gebruik standaardmodel in relatie tot risicoprofiel van de beleggingen;
- toetsing berekening vermogenseisen en check plausibiliteit van de uitkomsten.

6 Beleidsdekkingsgraad

Richtinggevende aandachtspunten in de controle van de beleidsdekkingsgraad¹⁴:

- toetsing van de maandelijkse berekening van de dekkingsgraad en gebruik juiste input;
- toetsing van de ontwikkeling van de gerapporteerde maanddekkingsgraden en berekende beleidsdekkingsgraad.

¹⁴ Zie ook uitwerking artikel 133a in Bijlage 5 van deze Handreiking.

Bijlage 3: Onderwerpen ter afstemming accountant en actuaris inzake werkplan

Punt 22 uit NBA-handreiking:

De communicatie tussen extern accountant en certificerend actuaris vindt tijdig plaats. Deze communicatie bevat:

- een uiteenzetting van begrip voor en inzicht in elkaars rollen;
- invulling van taken en verantwoordelijkheden van de accountant en de certificerend actuaris;
- de wijze waarop de competenties, capaciteiten en de objectiviteit van de deskundige kan worden vastgesteld;
- wederzijds begrip van en inzicht in de uit te voeren werkzaamheden (voor zover relevant);
- de mate waarin en de wijze waarop gebruik wordt gemaakt van elkaars werkzaamheden;
- de daartoe te verrichten werkzaamheden; en
- de vorm en inhoud van de communicatie tussen accountant en certificerend actuaris.

Bijlage 4: Onderwerpen ter afstemming accountant en actuaris wederzijdse bevindingen

Punt 24 uit NBA-handreiking:

Bij de uitvoering van de werkzaamheden vindt waar nodig overleg plaats. Effectieve wederzijdse communicatie brengt met zich dat de externe accountant en certificerend actuaris elkaar op de hoogte stellen van bevindingen die relevant zijn voor het functioneren van de ander.

De externe accountant bespreekt jaarlijks met de certificerend actuaris de wederzijdse bevindingen in een afsluitend overleg. Uitgangspunt voor het overleg is dat de externe accountant en certificerend actuaris hun bevindingen uit de controle voor wat betreft de feitelijke materiële juistheid hebben afgestemd met het pensioenfonds. In het overleg staan centraal de uitwisseling van de bevindingen en een bespreking over hoe de bevindingen het oordeel beïnvloeden. Tevens wordt hierbij besproken wat de invloed van de bevinding van de één is op het oordeel van de ander. Het is aan te bevelen het pensioenfonds in de gelegenheid te stellen het overleg bij te wonen en waar mogelijk te laten bij te dragen aan de gedachtewisseling. Het is immers van belang dat het pensioenfonds gedegen op de hoogte is van de bevindingen en zich een beeld kan vormen of de bevinding moet leiden tot aanpassing (al dan niet tekstueel) van de verantwoording die onder haar verantwoordelijkheid wordt opgemaakt. De eindafstemming over de bevindingen vindt bij voorkeur plaats aan de hand van concept rapportages van externe accountant en certificerend actuaris. Van de bespreking wordt aantekeningen gemaakt, die worden vastgelegd in het dossier. Het verdient aanbeveling dat partijen de juistheid van de conclusies en eventuele op te volgen punten onderling bevestigen.

Bijlage 5: Onderwerpen ter afstemming accountant en actuaris inzake basisgegevens

Voorbeelden uit Bijlage 2 uit NBA-handreiking:

Pensioenfondsen

Juiste en volledige vastlegging van gegevens en aanspraken en / persoonlijke pensioenvermogens in de pensioenadministratie, waarbij te denken is aan:

- aantallen deelnemers, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden;
- opgebouwde pensioenaanspraken, ingegane uitkeringen/pensioenrechten en latente pensioenaanspraken;
- geboortedatum deelnemer, gewezen deelnemer, pensioengerechtigde, pensioengerechtigde partner, latente wezen;
- geslacht deelnemer, gewezen deelnemer en pensioengerechtigde;
- datum huwelijk/scheiding;
- datum overlijden;
- aanvangsdatum deelnemerschap;
- pensioendatum;
- inkomensgegevens:
 - salaris;
 - parttime percentage;
 - arbeidsongeschiktheidspercentage;
 - inkomensgrenzen (franchise, maximum, etc.)
- persoonlijk pensioenvermogen.

Juiste vastlegging van technische grondslagen in berekeningssystemen, waaronder bijvoorbeeld:

- overlevingstafels/prognosetafels en ervaringssterfte;
- invaliderings- en revalideringsgrondslagen;
- intrestcurve;
- indexatie/toeslagen;
- kostenopslagen.

Relevante gegevens ten behoeve van vermogenspositie, waaronder bijvoorbeeld:

- gegevens over de beleggingsportefeuille;
- indeling van beleggingen naar ratingklassen;
- kasstromen uit beleggingen.

Andere voor de beoordeling relevant zijnde gegevens:

- in resultaatanalyses gehanteerde boekhoudkundige gegevens.

Bijlage 6. Afstemming controlewerkzaamheden certificerend actuaire bij transitie naar Wtp

Onderdelen van de controlewerkzaamheden voor de actuariële verklaring bij het invaren door de certificerend actuaire kunnen zijn (niet limitatief):

- Beoordelen of vastgestelde actuariële waarderingsgrondslagen (zowel voor (FTK) als na (Wtp)) prudent en passend zijn en juist zijn toegepast;
- Vaststellen of de juiste marktrente (DNB-rente) is toegepast;
- Beoordelen of de sekseneutrale omzetting/waardering conform afspraken juist is toegepast (van TV naar TV sekseneutraal en collectief actuariael gelijkwaardig, eventueel leeftijds- en of statusafhankelijk);
- Vaststellen of het minimaal vereist eigen vermogen en de operationele reserve op het transitiemoment juist zijn vastgesteld (conform afspraken en wettelijke eisen);
- Vaststellen of kostenvoorziening en andere voorzieningen juist zijn vastgesteld;
- Vaststellen of de verdeling van het vermogen (conform feitelijke dekkingsgraad op transitiemoment) conform afspraken is uitgevoerd. Denk daarbij ook aan de vorming van een solidariteits- of risicodelingsreserve, onttrekken van vermogen voor compensatie en/of inhaalindexatie en de verdeling van het restant (conform standaardmethode of VBA-systematiek en/of gerichte toedeling c.q. afwijkingen van de standaardmethode);
- Indien compensatie direct wordt verwerkt ('afgekocht') vaststellen of de compensatie conform de afspraken is toebedeeld aan de betreffende actieve en arbeidsongeschikte leeftijdsgroepen;
- Vaststellen of de overige bijzondere groepen conform afspraken zijn omgezet of betrokken, denk aan onvoorwaardelijke onderdelen (voor transitie), ongehuwden ouderdomspensioen, latent partnerpensioenen latent wezenpensioen (omgang geëerbiedigde aanspraken), tijdelijke pensioenen, PVI, etc; Bij de verdeling van de overschotten conform de standaardmethode een integrale beoordeling doen per jaarlaag en bij voorkeur ook op individueel deelnemersniveau (conform huidig systeem van beoordeling van de TV);
- Bij bijzondere toekenning/toedeling (gerichte toedeling dan wel op basis van VBA systematiek) vaststellen of dit conform afspraken heeft plaatsgevonden;
- Vaststellen of de transitie als geheel collectief actuariael gelijkwaardig heeft plaatsgevonden;
- Vaststellen of de startuitkering conform de afspraken is vastgesteld, in ieder geval per jaarlaag en bij voorkeur ook op individueel deelnemersniveau (vanuit persoonlijk pensioenkapitaal weer terug naar uitkering op basis van projectierendement).

Koninklijke Nederlandse
Beroepsorganisatie
van Accountants

Mercuriusplein 3
2132 HA Hoofddorp
Postbus 242
2130 AE Hoofddorp

T 088 4960 301
E nba@nba.nl
I www.nba.nl